

MENSWAARDIGE OUDERENZORG

Een ouder wordende samenleving
en de plaats van het woonzorgcentrum

MENSWAARDIGE OUDERENZORG

Een ouder wordende samenleving en de plaats van het woonzorgcentrum

CARITAS VLAANDEREN PUBLICATIE - 2023 - 1

COLOFON

Brussel, juni 2023

© Caritas Vlaanderen
Liefdadigheidsstraat 39
1210 Brussel
www.caritasvlaanderen.be

Verantwoordelijke uitgever

Dominic Verhoeven

Hoofdredactie

Robert Boemen

Redactie

Dorien Van Haute

Eindredactie

Krista Caimo

Beelden

Caritas Vlaanderen vzw, Pexels, Unsplash

Lay-out & druk

Licap-Halewijn nv

INHOUD

Voorwoord	4
Inleiding: Het woonzorgcentrum onder druk	7
Pastoraal en identiteit	10
Wat willen we bespreken?	11
Respect voor werknemers in de zorg	12
Verantwoording	12
Dankwoord	12
Vergrijzing, menswaardigheid en de rol van ouderen	15
Vlaanderen en Brussel: oud versus jong? Of toch even oud?	16
Menswaardigheid	20
De knelpunten die menswaardigheid onder druk zetten	22
De zorgzwaarte	22
Stijgende kosten	24
Privatisering en bezuinigingen	26
Een personeelstekort en nood aan vrijwilligers	26
Het woonzorgcentrum: een baken van menswaardigheid	28
De plaats van het zorgpastoraat	31
Aandacht, spiritualiteit en zingeving	32
Blijvende inzet van zorgpastores	35
De zorgpastor en de knelpunten	36
De zorgzwaarte	37
Stijgende kosten	37
Privatisering en bezuinigingen	38
Een personeelstekort en nood aan vrijwilligers	38
Wat nu? En waarom?	41
Beleidsaanbevelingen	41
1. Zorgzwaarte	41
2. Stijgende kosten	42
3. Privatisering en bezuinigingen	42
4. Personeelstekort	42
5. Zorgpastoraat	42
6. Ruimtelijke dimensie	43
Hoe kan het Caritas-Netwerk een steentje bijdragen?	43
Caritas Hulpbetoon vzw	43
Present vzw	44

VOORWOORD

Bij het lezen van deze studie van Robert Boemen komen meteen een aantal zaken bovendien. Er is vooreerst het "herkennen" van de huidige situatie waarin onze regionale zorg voor de "vierde leeftijd" in verzeild is geraakt. Robert gaat hierbij geen enkel heikel punt uit de weg. Corona heeft inderdaad het spotlicht op deze zorg geplaatst. Terecht zijn hierbij een aantal zwakke punten naar boven gekomen maar meer nog werd opnieuw duidelijk hoe centraal deze zorg is voor onze samenleving. Een samenleving die terzelfdertijd erg vecht met het idee zelf wat ouderenzorg ei-

genlijk behoort te zijn. Het voorliggende werk heeft de voor de hand liggende redenen niet tot haar onderwerp gemaakt. Terecht merkt de auteur op dat hij deze analyses graag in de handen van de desbetreffende specialisten laat. Robert wil duidelijk een stap verder zetten.

Het voorliggende werk onderlijnt opnieuw de duidelijke link die er bestaat tussen zorggraad, armoede en eenzaamheid. Het is trouwens door te vertrekken vanuit de as tussen deze drie ankerpunten dat een volledig herdenken van onze Vlaamse ouderenzorg moet gebeuren. Door het stelselmatig

weigeren (in de RVT) van mensen met een lage zorggraad worden zij verplicht thuis oud te worden. En gezien ze juist omwille van hun (vaak) hoge leeftijd nog weinig sociale connecties hebben, zitten ze dus vaak alleen en wordt eenzaamheid, voor een deel althans, geïnstitutionaliseerd. Als je dit dan koppelt aan de stijgende prijzen voor residentiële ouderenzorg wordt meteen duidelijk dat enkel bemiddelde mensen deze zorg voor zichzelf kunnen voorzien en dus worden vele ouderen van deze zorg uitgesloten.

Ik volg Robert dan ook in zijn pleidooi om te zoeken naar een ander financieringsmodel voor onze ouderenzorg. Niet enkel daar dit de toegankelijkheid voor veel meer mensen zou kunnen (blijven) garanderen maar meer nog om vereenzaming en sociaal isolement tegen te gaan. Woon- en zorgcentra blijven dan ook een belangrijk ankerpunt voor sociale cohesie in onze samenleving.

Een andere denkwijze uit de voorliggende studie heeft meer dan gemiddeld mijn aandacht en dat betreft uiteraard de rol van het zorgpastoraat op zich en de zorgpastor in het bijzonder binnen de Vlaamse ouderenzorg. Het beroep van zorgpastor zou best onmiddellijk erkend worden als knelpuntberoep en dit niet enkel gezien het tekort aan voldoende kandidaten, maar meer nog omwille van de inhoud van dit beroep.

Als ik directies ontmoet, moet ik nooit de meerwaarde uitleggen van alle medische en paramedische beroepen. Niets is minder waar voor een pastor. Telkens opnieuw krijg ik deze vraag voorgeschied. Nochtans zal elke directie bevestigen dat er meer tijd zou moeten zijn om naar bewoners te luis-

teren, om ze te steunen in hun proces van ouder- worden, om meer aanwezig te zijn bij hun laatste reis, om het loslaten voor hunzelf en hun familie mee mogelijk te maken, om op een symbolische manier te zoeken naar zinvolle rituelen om wat belangrijk was in hun leven samen te vatten ... en ga zo maar door. Vreemd dan toch dat een beroep dat nu net dat allemaal doet en nog zoveel meer, telkens opnieuw op zijn meerwaarde wordt bevestigd en telkens net buiten de budgettering valt.

Uiteraard ben ik op de hoogte dat dit zorgberoep niet in de reguliere (Vlaamse) financiering van de zorg is voorzien maar gezien veel woonzorgcentra ondertussen eigen kanalen zoeken om financiële middelen te zoeken om uitstapies, knuffelmuren, lichtbaden etc. te kunnen financieren, allemaal dingen waar ik volledig achter sta, moet het toch ook mogelijk zijn tenminste op zoek te gaan naar alternatieve financiering voor deze vorm van menselijke aandacht die mensen op het einde van hun leven niet enkel verdienen maar gewoonweg nodig hebben.

Ik hoop dan ook dat voorliggende studie menig directie- en bestuurslid van de vele vzw's die het netwerk van de Vlaamse woon-zorgcentra uitmaken, tot creatieve ideeën mag brengen.

**BRUNO
AERTS**
Voorzitter
Caritas Vlaanderen

INLEIDING

Het woonzorgcentrum onder druk

*IK BLIJF DEZELFDE TOT AAN UW OUDE DAG.
ALS U GRIJS BENT ZAL IK U NOG DRAGEN.
IK HEB HET GEDAAN EN IK BLIJF HET DOEN.
IK ZAL U DRAGEN EN VERLOSSEN.*

- *Jesaja 46:4 (Willibrordvertaling 2007)*

Vlak voor het verschijnen van deze publicatie schreef Jan Steyaert, directeur van het expertisecentrum Dementie Vlaanderen, dat er werk moet worden gemaakt van een groot actieplan om de vergrijzing op te vangen in Vlaanderen. België zit op een "demografische tijdbom die de ouderenzorg zal doen crashen", aldus Steyaert in een interview in De Standaard. Er ontbreekt een groots actieplan en, zoals zo goed verwoord door Steyaert, "volstaat [het] niet om de personeelskrapte in de ouderenzorg aan te kaarten en wat te

rommelen in de marge".¹ Dat de crisis reëel is, zal ondertussen wel moeten blijken, zeker na de vaak hallucinante ervaringen in woonzorgcentra (hierna afgekort als wzc's) tijdens de coronacrisis. We hebben te maken met een enorme demografische uitdaging, maar die urgentie lijkt soms ver te zoeken door de waan van de dag, de huidige crisis in Oekraïne en de onzekere economische situatie. Vooropgesteld, Caritas Vlaanderen kan de demografische crisis niet oplossen. Maar in het verlengde van wat Steyaert schrijft, is

1 Veerle Beel, "Demografische tijdbom zal onze ouderenzorg doen crashen", De Standaard, 24 april 2023, https://www.standaard.be/cnt/dmf20230423_97407069. En zie vooral ook: Jan Steyaert, 'Dreigende crash voor ouderenzorg? "De demografische tijdbom tikt"', Sociaal.Net, 23 april 2023, <https://sociaal.net/achtergrond/ouderenzorg-dreigende-crash-demografische-tijdbom-tikt/>.

het van groot belang om die groeiende groep ouderen te beschermen voor de toekomst. Zeker personen in wzc's, een groep die al vaak kwetsbaar is, mogen niet het onderspit delven van een maatschappij en overheid die hun behoeftes en wensen vergeet. Hun menswaardigheid is in het gedrang en staat symbool voor hoe wij met onze oudere medemens, maar ook met onszelf willen omgaan in het hier en nu, maar zeker in de toekomst. Zoals Simone De Beauvoir het zo treffend stelt in haar werk *De Ouderdom* (1970): "door de manier waarop een samenleving omgaat met haar bejaarden onthult ze ondubbelzinnig de, vaak zorgvuldig gemaskeerde, waarheid omtrent haar beginselen en doeleinden".² Laten we die beginselen en doeleinden, en wij zijn er zeker van dat die van goede wil zijn, dan ook omzetten in goede daden.

“ **Wzc's zullen juist een bakermat van hoop moeten zijn en niet verworden tot sterfhuisconstructies.** ”

In deze publicatie willen wij ons dus richten op bewoners van wzc's en de omstandigheden die hun 'menswaardigheid' onder druk zetten. Deze publicatie wil een stap opzijzetten in de bekende problemen die er spelen en voorbijgaan aan de beschuldigingen en stigmatisering van wzc's. Ze wil namelijk een discussie starten die bevraagt waarom het wzc zo'n belangrijke rol speelt in onze samenleving en waarom het om die reden zo cruciaal is dat de menswaardigheid van ouderen hier niet in het gedrang had moeten komen. Integendeel, wzc's zullen juist een bakermat van hoop moeten zijn en niet verworden, zoals pijnlijk duidelijk werd tijdens de coronacrisis, tot sterfhuisen of sterfhuisconstructies.³

Ook de groeiende invloed van private instellingen die niet aan hun beloftes voldoen, spelen hierin een rol. Door bewuste overheidskeuzes, zien we een wildgroei van private instellingen die kapitaliseren op de kwetsbaarheid van ouderen.⁴ Privaat initiatief is niet slecht in beginsel, maar de lijst aan private zorginstellingen die onder een vergrootglas liggen bij inspectie is wel tekenend.⁵ We willen vooral een lans breken voor de social profit initiatieven in de ouderenzorg, waar winstbejag

-
- 2 Simone de Beauvoir, *De ouderdom: maatschappelijke situatie en persoonlijke zingeving in de laatste levensfase*, vertaald door Jan Hardenberg en Jos Tielens (Utrecht: Bijleveld, 2014), 9.
 - 3 Veerle Beel, 'Hoe de rusthuizen sterfhuisen werden', *De Standaard*, 11 april 2020, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200410_04920105. In Nederland werd soms smalend tijdens de coronacrisis met overtuiging gesproken over het idee dat 'dor hout' nou eenmaal gekapt diende te worden. Met 'dor hout' werd natuurlijk gesproken over bewoners van woonzorgcentra of ouderen in het algemeen: Frits De Lange, 'Het hardnekkige 'Dor hout'-sentiment', *Geron: tijdschrift over ouder worden & samenleving* 22, nr. 4 (25 november 2020), <https://gerontijdschrift.nl/artikelen/het-hardnekkige-dor-hout-sentiment/>.
 - 4 ACOD Lokale en Regionale en Jason Ward, 'Privatisering van de zorgsector zal de kwaliteit doen dalen', *Apache*, oktober 2021, <https://www.apache.be/2021/10/05/privatisering-van-zorgsector-zal-kwaliteit-doen-dalen>.
 - 5 Meer informatie is te vinden op de website van Caritas Vlaanderen: Caritas Vlaanderen, 'Pastoraal en identiteit', Caritas Vlaanderen, z.d., <https://caritasvlaanderen.be/nl/inhoud/identity-pastoral>.

niet aan de orde is, maar de nadruk ligt op de rol van wzc's in het verzorgen van zinvolle, betaalbare en veilige woon- en zorgomgevingen. In de eigen christelijke traditie is er daarbij ook speciaal aandacht voor de rol van het zorgpastoraat en de wijze waarop, door hun christelijke achtergrond, een vinger aan de pols wordt gehouden wanneer het gaat om het mentaal en spiritueel welbevinden van bewoners.

Het lost de vele problemen in wzc's wellicht niet op, maar kan een belangrijke bijdrage leveren om de focus te verleggen van kwantitatieve naar kwalitatieve zorg. Daarmee wordt hier bedoeld dat men verder durft te kijken dan enkel de zorgkwaliteitsstandaarden zoals opgesteld door overheden en controleorganen.⁶ Meer aandacht voor psychische en spirituele noden van bewoners zijn namelijk niet evident in een periode waarin de zorg zo stevig onder druk staat en directie, personeel en familieleden omwille van bezuinigingen moeten roeien met de riemen die ze hebben.

Daarom is dit rapport tweeledig: aan de ene kant wil het de knelpunten waarmee wzc's kampen nog eens onder de loep nemen. Het wil duidelijk

maken hoe door die knelpunten de menswaardigheid onder druk is komen te staan. Aan de andere kant wil het die problemen of knelpunten koppelen aan de werking van zorgpastores in wzc's. Het uitgangspunt daarbij is dat het mogelijk moet worden om zorgpastores als zorgberoep te erkennen. Caritas Vlaanderen ondersteunt daarmee de ijver van de beroepsvereniging voor zorgpastores en staat achter de tien prioritaire doelen die de beroepsvereniging heeft opgesteld.⁷ Zij hebben wellicht niet per se dé sleutel in handen om de problemen die er zijn op te lossen, maar zij helpen wel om de menswaardige zorg bespreekbaar te maken en de spirituele nood die door bovengenoemde problemen worden veroorzaakt te ontwaren en aan te kaarten. Ze kunnen zorg aanbieden die verder gaat dan wat fysiek nodig is en, wat zo mooi heet, 'totaalzorg' mee helpen vormgeven.

Dat betekent uiteraard niet dat er stilstand is binnen woonzorgcentra en dat er geen enkele initiatieven, van zowel overheid als instellingen, zijn die de menswaardigheid bevorderen. Er wordt bijvoorbeeld volop gediscussieerd en geëxperimenteerd met nieuwe woonzorgvormen, zoals het Tubbe-model.

-
- 6 Een voorbeeld is het Vlaams Indicatoren project voor WZC van de Vlaamse overheid dat tweemaal per jaar gegevens opvraagt van wzc's. De kwaliteit van leven wordt onderzocht, maar behoeft nog veel aandacht. We verwelkomen de ontwikkelingen en kijken uit naar meer onderzoek die kwalitatieve zorgindicatoren onderzoekt en toelicht: Agentschap Zorg en Gezondheid, 'Enquête over kwaliteit van leven in woonzorgcentra', z.d., <https://www.zorg-en-gezondheid.be/beleid/campagnes-en-projecten/woonzorgcentra/kwaliteitsindicatoren-voor-woonzorgcentra-vip2/enquete-over-kwaliteit-van-leven-in-woonzorgcentra>. Ook de toepassing van de nieuwe meetindicator belRAI (rai staat voor 'resident assessment instrument, of wel 'bewonersevaluatie instrument') is een welkome ontwikkeling. In tegenstelling tot eerdere meetmethoden biedt zij meer inzicht in de psychosociale noden van bewoners (gebaseerd op de internationale interRAI): Agentschap Zorg en Gezondheid, 'BelRAI in Vlaanderen', geraadpleegd 14 mei 2023, <https://www.zorg-en-gezondheid.be/beleid/ezorgzaam-vlaanderen/belrai-in-vlaanderen>.
- 7 'Tien prioritaire doelen voor de beroepsvereniging', Beroepsvereniging - Elisabeth - Pastoralezorg.be, geraadpleegd 23 april 2023, <https://www.pastoralezorg.be/page/beroepsvereniging/over-de-beroepsvereniging/>.

Dat is een model waarin bewoners en medewerkers met begeleiding (mede-) zeggenschap krijgen binnen het wzc.⁸ Dat soort participatieve woonzorgvormen worden ook onderstreept door de herziening van het Woonzorgdecreet uit 2019, waarin veel meer aandacht wordt gereserveerd voor niet-medische zorg dan eerst. Zo wordt de begeleider wonen en leven, verantwoordelijke voor de animatie, als belangrijke schakel genoemd en is er aandacht voor een woonzorgleefplan, die opgesteld wordt voor elke bewoner en waarin hun wensen en eisen worden vastgelegd. Dat laatste is decretaal vastgelegd en verplicht wzc scherpe keuzes te maken in het faciliteren van een prettig zorg- en woonklimaat.⁹

Maar ook de buurt wordt betrokken bij de zorg van ouderen. Zo is Vlaams Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, Hilde Crevits in april en mei aanwezig geweest bij een vijftal inspiratiedagen door heel Vlaanderen, gericht op het thema Zorgzame Buurten. Hier werd aandacht gevraagd voor de inclusie van formele en informele zorg in een buurtsetting waarmee een netwerk worden gebouwd waarbij niet enkel zorginstellingen, maar ook bewoners, naar elkaar omkijken.¹⁰

Daarnaast is een grote bevraging gestart, waarbij woonzorgcentra “hun

mening [mogen] geven over hoe zij de kwaliteit van leven, wonen en zorg bevragen.”¹¹ Daarbij is er veel aandacht voor bewonersparticipatie. De resultaten zullen beschikbaar worden gemaakt op www.zorgkwaliteit.be. En, niet te vergeten, zijn er dagelijks honderden woonzorgcentra bezig met het vinden van de beste manier om hun leef- en zorgomgeving te verbeteren en aan te passen aan de wensen van de bewoner. Wij verwelkomen deze initiatieven en hopen dat ze leiden tot een blijvende verbetering van de ouderenzorg in Vlaanderen en Brussel.

PASTORAAL EN IDENTITEIT

Ondanks het feit dat Caritas Vlaanderen door organisatorische hertekening van de sector geen zorgtaken (meer) vervult, heeft het haar band met de werking van zorginstellingen nooit verloren. Binnen de werking van Caritas Vlaanderen heeft de afdeling Pastoraal & Identiteit zich altijd geëngageerd ingezet voor de pastorale zorg en begeleiding binnen wzc's van pastorale zorgmedewerkers. De snel veranderende omstandigheden en het verschuivende politieke en sociaaleconomische landschap, dwingt ons echter tot een reflectie op de huidige stand van zaken. Dit helpt ons om onze werking kracht

8 'Wat is Tubbe?', Tubbe, geraadpleegd 15 mei 2023, <https://tubbe.be/tubbe/>.

9 Rika Verpoorten, Tine Vriendt, de, en Elke Verlinden, 'Nieuwe regels in de woonzorgcentra vanaf 1 januari 2020', VVSG, geraadpleegd 15 mei 2023, <https://www.vvsg.be/kennisitem/vvsg/nieuwe-regels-in-de-woonzorgcentra-vanaf-1-januari-2020>.

10 Agentschap Zorg en Gezondheid, 'Zorgzame Buurten inspireren elkaar tijdens 5 inspiratiedagen | Zorg en Gezondheid', 18 april 2023, <https://www.zorg-en-gezondheid.be/zorgzame-buurten-inspireren-elkaar-tijdens-5-inspiratiedagen>.

11 Agentschap Zorg en Gezondheid, 'Minister Crevits plant grote bevraging van bewoners van woonzorgcentra in 2023', 21 november 2022, <https://www.zorg-en-gezondheid.be/minister-crevits-plant-grote-bevraging-van-bewoners-van-woonzorgcentra-in-2023>.

bij te zetten, terwijl het tegelijkertijd aandacht vraagt voor bovengenoemde problematiek. De auteur heeft daarom in de afgelopen maanden gesprekken gevoerd met directies van wzc's, zorgpersoneel, zorgpastores en ouderen. Hij stelde hen de vraag welke rol de menswaardigheid speelt in wzc's en in welke mate de aanwezigheid van menswaardigheid in zorginstellingen van belang is. Vrijwilligerswerk speelt daarin een belangrijke rol en om die reden heeft de auteur zich ook geëngageerd om vrijwilligerswerk te doen in wzc Huize Sint-Monika in Brussel-centrum. Hij kon hierdoor een blik op de interne werking werpen. Die ervaringen en informatie zijn meegenomen om tot deze publicatie te komen. Zij is hierin zeker niet uitputtend en deze publicatie moet daarom worden gezien als een leidraad, of een opstap tot het verder behandelen en bespreken van onderstaande thema's en bezorgdheden.

“ **Willen we naar een toekomstbestendige ouderenzorg, dan dienen we ook de rol van ouderen beter op waarde te schatten.** ”

WAT WILLEN WE BESPREKEN?

Twee vragen staan centraal in deze publicatie. 1) Hoe komt de menswaardigheid van ouderen in woonzorgcentra onder druk te staan? En 2) Welke

rol speelt het zorgpastoraat in het waarborgen van die menswaardigheid in woonzorgcentra? Hieruit volgen een aantal sub-vragen die betrekking hebben op de leefomstandigheden, psychische en spirituele noden en toekomst van de ouderenzorg in residentiële instellingen. Daarom is gekozen om de publicatie op te delen in vier delen. Voorafgaand zullen we nog stilstaan bij de demografische ontwikkelingen en de 'vergrijzing' van de samenleving. Dat is nodig om de ernst van de situatie te contextualiseren. Vervolgens situeert het eerste deel zich op de vraag wat met menswaardigheid bedoeld wordt en welke omstandigheden in wzc's hierop een vergaande invloed hebben.

Het tweede deel situeert de rol van het wzc in onze maatschappij. Ook de rol van ouderen, zowel binnen als buiten het wzc, in onze samenleving is hieraan gelinkt. Want willen we naar een toekomstbestendige ouderenzorg, dan dienen we ook de rol van de ouderen beter op waarde te schatten.

Ten derde focussen we ons op de rol van het zorgpastoraat binnen woonzorginstellingen en de belangrijke bijdrage die zij kan leveren in het versterken en verstevigen van een menswaardige leefomgeving. Daarbij hoort ook een stuk vrijwillig engagement, al dan niet begeleid door zorgpastores. Wij willen daarom aandacht vragen voor de inzet van vrijwilligersengagement, zoals onder meer vanuit Present vzw. Ten vierde willen we eindigen met een reeks aanbevelingen en vragen die Caritas Vlaanderen belangrijk acht om de gesprekken, beleidskeuzes en politieke discussies rondom wzc's te blijven voeren.

RESPECT VOOR WERKNEMERS IN DE ZORG

Vooropgesteld is dat het werk van alle mensen die werkzaam zijn in wzc's hier niet bekritiseerd wordt. Wel willen we de structuren waarin zij zich moeten begeven ter discussie stellen. We ondervonden uit de gesprekken dat de medewerkers en directieleden de beste bedoelingen hebben en vaak een toemalige inzet aan de dag leggen. De realiteit ondervindt echter vaak die goede intenties en beperkt hen in hun werkzaamheden. De inzet van zorgpastores moet daarom ook het gehele wzc ten goede komen. Niet alleen voor bewoners, maar ook voor personeel. Hun werking valt niet los te zien van de grote inzet van verplegend personeel, zorgkundigen, kinesisten, psychologen, schoonmakers, directieleden, en eenieder die betrokken is bij het reilen en zeilen van een wzc.

VERANTWOORDING

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door de fondsen van het Europees Solidariteitsfonds (European Solidarity Corps) en Caritas Vlaanderen vzw.

“ Vooropgesteld is dat het werk van alle mensen die werkzaam zijn in wzc's hier niet bekritiseerd wordt. Wel willen we de structuren waarin zij zich moeten begeven ter discussie stellen. ”

DANKWOORD

Wij bedanken iedereen die betrokken is geweest bij de totstandkoming van deze publicatie. We hopen dat het document gebruikt kan worden voor een vruchtbare discussie over de ouderen in woonzorgcentra, maar ook breder: over de omgang met onze oudere medemens in de samenleving. Een extra woord van dank gaat dan ook naar alle bewoners van woonzorgcentra in Vlaanderen en Brussel, en eigenlijk naar alle ouderen in het land. Aan hen wordt deze publicatie opgedragen. Opdat zij de aandacht en respect krijgen die ze verdienen.

VERGRIJZING, menswaardigheid en de rol van ouderen

HEEL DE SAMENLEVING MOET SNEL ZORG BESTEDEN

AAN HAAR BEJAARDEN – ZIJ ZIJN DE SCHAT! –

STEEDS TALRIJKER EN VAAK OOK MEER VERLATEN.¹²

- Paus Franciscus, juni 2022

Een aantal cijfers op een rij zetten kan geen kwaad om de volle impact van de vergrijzing te begrijpen. Wij beperken ons hier tot de situatie in Vlaanderen en Brussel, maar het is voorop te stellen dat België over het geheel niet sterk afwijkt van de Europese norm.¹³ Cijfers geven natuurlijk slechts een schets weer van de werkelijkheid en zijn geen afspiegeling van de individuele noden van bewoners in woonzorgcentra of leggen niet de maatschappelijke pijnpunten duidelijk bloot. Zo zien we dat, terwijl de top van de golf van vergrijzing nog moet komen, er nog veel werk aan de winkel is. Het is evident dat er belangrijke politieke en

financiële keuzes gemaakt dienen te worden. De vergrijzing legt druk op hoe we onze maatschappij willen besturen en indelen, zowel op het gebied van infrastructuur, zorg, huisvesting en de hervorming van pensioenen. Toch lijken we de cruciale keuzes vooruit te blijven schuiven en leggen we daarmee moedwillig druk op niet alleen een jongere generatie, maar ook op een oudere generatie die de zondebok dreigt te worden van een vaak imaginair generatieconflict.¹⁴

Ons beeld ten aanzien van ouderdom vertroebelt hierdoor en maakt ouderen kwetsbaar voor stereotypes en zelfs discriminatie. Zo is *ageism*, ofwel dis-

12 Paus Franciscus, "Verberg de ouderdom niet, respecteer de leer van de broosheid", Kerknet, juni 2022, <https://www.kerknet.be/kerknet-redactie/blog/%E2%80%9Bverberg-de-ouderdom-niet-respecteer-de-leer-van-de-broosheid%E2%80%99>.

13 'Ageing Europe - Statistics on Population Developments', Eurostat - Statistics Explained, juli 2020, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_population_developments.

14 Wim J. A. Van den Heuvel, 'Generatieconflict en waardige zorg voor kwetsbare ouderen', Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie 41, nr. 6 (2010): 228-30.

crimatie naar ouderen toe, één van de meest aanvaarde vormen van discriminatie in onze samenleving. Die visie op ouderen belemmert onze houding ten opzichte van hen en degradeert hen in de beeldvorming tot minderwaardige leden van de samenleving.¹⁵

In de meest negatieve zin worden ouderen afgebeeld als een last, niet-vitaal, afhankelijk van anderen, en worden zij afgeschilderd als een financieel blok aan het been. Dat raakt aan de kern van wat wij beschouwen als 'menswaardigheid' (zie onder). Maar hierdoor vertroebelt ook ons beeld om een effectief, zorgzaam en ethisch beleid te vormen. Dat we te maken hebben met een verouderende bevolking zou ook als een positieve ontwikkeling kunnen worden bestempeld. Het biedt immers ook nieuwe kansen. Daarnaast, zoals ook paus Franciscus heeft gezegd, kunnen we ook leren van de 'broosheid van de ouderdom', want hoe je het ook draait of keert: de "oude dag komt voor ons allen".¹⁶

Onze gedeelde ouderdom is daarnaast ook voorbeeld van het succes als samenleving om voor elkaar te zorgen. Het is, zoals oud-hoogleraar zorgwetenschappen Van den Heuvel scherpt stelt "het resultaat van investeringen in de samenleving door individuen en de 'staat' en van menselijke betrokkenheid." Daarom is "[h]et ontwikkelen van een manier om waardige zorg aan

kwetsbare ouderen te realiseren ... meer dan een uitdaging; het is een kwestie van beschaving."¹⁷

VLAANDEREN EN BRUSSEL: OUD VERSUS JONG? OF TOCH EVEN OUD?

Brussel en Vlaanderen vergelijken, lijkt als het vergelijken van appels met peren. Toch hebben beide gewesten een aantal sterke overeenkomsten, al zijn de demografische zwaartepunten niet altijd gelijk verdeeld. Het is evident dat door het groot aantal jeugdige bewoners en een grotere diversiteit in sociaaleconomische en culturele afkomst de cijfers voor Brussel sterk van die van Vlaanderen afwijken.

Toch is in Brussel 16 procent van de bevolking vijftenzestig jaar of ouder, waarmee we uitkomen op ongeveer 160.000 personen (een inwonertal tweemaal zo groot als dat van een stad als Mechelen). In Brussel valt daarbij op dat er een opvallend hoog aantal tachtigplussers te vinden is. In totaal zijn zo'n 31.000 inwoners al tachtig jaar of ouder.¹⁸ Daarnaast hebben Brusselse ouderen, mede door de grootstedelijke omstandigheden, vergeleken met hun Vlaamse burens, een veel hoger risico om in armoede te belanden en te leven.¹⁹ Uit recent onderzoek is dan ook gebleken dat Brusselse ouderen vaker in een

15 Christel Geerts en Charlotte Brys, 'Zorgverleners kijken alsmat negatiever naar ouderen: "Ageism is sluipend gif"', Sociaal Net, 5 januari 2022, <https://sociaal.net/achtergrond/ageism-zorgverleners-kijken-steeds-negatiever-naar-ouderen/>.

16 Franciscus, "Verberg de ouderdom niet, respecteer de leer van de broosheid".

17 Van den Heuvel, 'Generatieconflict', 230.

18 'Leeftijdsstructuur | IBISA', Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, geraadpleegd 10 februari 2023, <https://bisa.brussels/themas/bevolking/leeftijdsstructuur>.

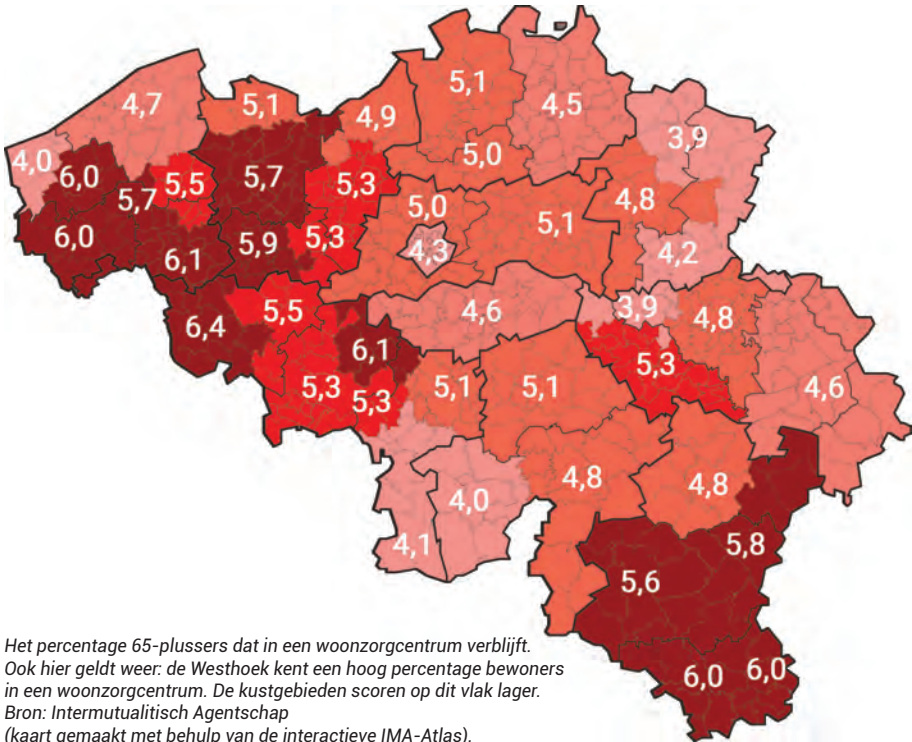
19 'Vergrijzingsgolf op komst: "Meer armoede en cultureel diverser" | BRUZZ', geraadpleegd 10 februari 2023, <https://www.bruzz.be/samenleving/vergrijzingsgolf-op-komst-meer-armoede-en-cultureel-diverser-2023-02-08>.

wzc verblijven omwille van de hogere huurprijzen en een gebrek aan sociale ondersteuning: "Zij ondervinden grote financiële moeilijkheden waardoor ze niet langer thuis kunnen blijven wonen, bijvoorbeeld door de ontoegankelijkheid (en ontoereikendheid) van de woningmarkt of de hoge prijs van thuiszorg en vaak een gebrek aan sociale ondersteuning."²⁰ In totaal huisvesten zo'n 146 voorzieningen in de hoofdstad 16.000 bewoners (peiljaar 2021).²¹

In Vlaanderen is 20 procent vijfenzestig jaar of ouder, met het absolute aantal personen gelijk aan zo'n 1,4 miljoen personen. Vlaanderen is daarmee een stuk 'ouder' dan Brussel, terwijl tegelijkertijd het aantal jongeren daalt en de leeftijdsgroep tussen de vijfenvijftig en vierenzestig samen al 20 procent van de groep achttien tot vierenzestig-

jarigen vormt. Deze groep zal daarmee het aantal vijfenzestigplussers in Vlaanderen binnen een aantal jaar naar een kwart brengen. Het aantal tachtigplussers staat nu op ongeveer 410.000 personen. Wat betreft de stedelijke en landelijke spreiding is het aantal ouderen vooral geconcentreerd rondom de kustgemeentes (zie afbeelding 1), waarbij ook de Westhoek en de Vlaamse-Ardennen opvallen als een regio met een hoge dichtheid vijfenzestigplussers.²² Ook zien we dat in deze laatste twee genoemde regio's het aantal ouderen in een wzc hoger is dan gemiddeld.²³ Daarbij is het belangrijk te benoemen dat vooraleer mensen de stap zetten naar een wzc, hier wellicht al een lange periode van vereenzaming aan is voorafgegaan, wegens de lage bevolkingsdichtheid en een tekort aan sociale contacten en dienstverlening.²⁴

-
- 20 Dalia Fele, 'Ouderen in het Brussels Gewest: Overzicht van hun welzijns- en gezondheidstoestand en het opvang- en huisvestingsaanbod' (Brussel (Etterbeek): Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2022), 30, https://www.ccc-ggc.brussels/sites/default/files/documents/graphics/dossiers/dossier_2023_ouderen_brussel_o.pdf.
- 21 'Kiezen moet kunnen. Ook voor ouderen. De woonzorgomgeving van de toekomst.' (Koning Boudewijnstichting, september 2022), 14, <https://kbs-frb.be/nl/nieuwe-ouderen-willen-niet-naar-woonzorgcentrum-zorg-dat-ouderen-keuzes-kunnen-maken-uit-heel>; Fele, 'Ouderen in het Brussels Gewest', 36.
- 22 'Bevolking naar leeftijd en geslacht', 19 juli 2022, Vlaanderen.be, geraadpleegd 19 augustus 2022, <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/bevolking-naar-leeftijd-en-geslacht>.
- 23 'Zorg en ondersteuning voor ouderen', Statistiek Vlaanderen, maart 2022, <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/zorg/zorg-en-ondersteuning-voor-ouderen>.
- 24 Emma Volckaert, Pascal Decker, de, en Elise Schillebeeckx, 'Vergrijzing op het platteland. Kwalitatieve studie - case Westhoek' (Leuven: Research Group HaUS (Housing and Urban Studies), 2016).

Wanneer we dan echt specifiek over onze doelgroep spreken, namelijk bewoners van wzc's, dan zien we dat de gemiddelde leeftijd op zo'n 87 jaar (peiljaar 2018) ligt in zowel Vlaanderen als Brussel, ofwel meer dan twintig jaar ouder dan de wettelijk gestelde pensioenleeftijd. Een opvallend hoge leeftijd dus. Zeker als we die vergelijken met de gemiddelde levensduur in België: namelijk 84 jaar. Omwille van die hoge

leeftijd is het wzc daarom ook vaak de laatste plek in iemands leven waar hij/zij naar toe verhuist. Gemiddeld verblijft iemand na verhuizing ongeveer 2 à 3 jaar in een wzc.²⁷ De zorgwaarte is daarbij in de afgelopen jaren ook enorm toegenomen. In Vlaanderen is die hoger dan in Brussel, ook omdat in Brussel een relatief hoger percentage ouderen in wzc's verblijft (ook Wallonië kent een hoger percentage ouderen in wzc's).

27 'Bewoners van woonzorgcentra blijven er gemiddeld 2,9 jaar', Cijfers van de maand (Brussel: Socialistische Mutualiteiten, juni 2020), <https://corporate.solidaris-vlaanderen.be/wp-content/uploads/2020/06/Persbericht-Profiel-bewoner-woonzorgcentrum-24.06.2020.pdf>.

Dat heeft simpelweg ook te maken met het aanbod van bedden, de sociaaleconomische situatie en politieke keuzes in beide gewesten. In Brusselse wzc's zijn bijvoorbeeld zo'n 33 procent van de bewoners licht zorgbehoevend, waarbij een grote mate van onafhankelijkheid blijft (men kan zelfstandig naar het toilet en is niet afhankelijk van anderen voor het wassen en aankleden). In Vlaanderen is dat 'slechts' 18 procent, waarbij ook het aandeel zwaar zorgbehoevenden (met volledige afhankelijkheid in toiletgang, wassen, kleden en eten, en vaak zware dementie of psychische problematiek) vergeleken met Brussel hoger ligt; respectievelijk 58 procent tegenover 38 procent.²⁸

De keuze om naar zo'n wzc te verhuizen is er dus vaak een uit noodzaak, en de stijging van de zorgzwaarte in wzc's is daar een weerspiegeling van. Vooral in Vlaanderen is goed te zien dat hier een ander beleid wordt gevoerd en dat de keuze om ouderen zo lang mogelijk thuis te laten wonen, weerspiegeld wordt in de realiteit. Ouderen kiezen op latere leeftijd, en dus wanneer het echt niet meer gaat, om het huis te verlaten en naar een wzc te trekken. Daartegenover staat weliswaar ook een trend die laat zien dat ouderen er ook graag zelf voor kiezen om langer thuis te wonen. Cijfers van de Koning Boudewijnstichting bestempelen desalniettemin dat

toch nog 10 procent van de onder-vraagde vijfenzestigplussers opteert voor een wzc.²⁹

MENSWAARDIGHEID

Alvorens we verder ingaan op de trends en hun impact op woonzorgcentra en hun bewoners is het belangrijk om ons de vraag te stellen: wat is dan die menswaardigheid? En waarom is het belangrijk hierover te spreken? Want menswaardigheid is een zeer rekbaar en vaag begrip en kan voor iedereen persoonlijk een eigen inhoud en betekenis hebben. We zullen hier echter niet te lang bij blijven stilstaan of de exacte implicaties en de volledige betekenis van het begrip volledig uitdiepen. Daar zijn vele werken over beschikbaar die het begrip helderder en scherper formuleren en alle discussies erover haarfijn uitleggen.

Wij onderscheiden daarom voor nu twee invalshoeken wat betreft de idee menswaardigheid: een politieke definitie en een definitie voortkomend uit de Katholiek Sociale Leer. Daarbij is het doel om tot een werkbare definitie te komen die in de rest van de tekst als verankering dient om de huidige situatie en toekomstige plek en werking van wzc's in onze maatschappij te beschrijven. In de politieke definitie kan men menswaardigheid, of dignitas (Engels dignity, of Frans: dignité) te-

28 Inter mutualistisch Agentschap, 'IMA Atlas', z.d., <https://ima-aim.be/IMA-Atlas>. Peiljaar 2020. De zorgzwaarte wordt bepaald aan de hand van de zogenaamde Katz-schaal. De schaal categoriseert de zorgzwaarte van personen aan de hand van vijf categorieën, gebaseerd op O, A, B, C en D. Waarbij O/A volledige lichamelijke onafhankelijkheid betreft, B een grotere afhankelijkheid van verzorging betekent en C/D verwijst naar personen die zwaar afhankelijk zijn en waarbij sprake is van dementie of andere (zwaardere) psychische problematiek. De Katz-schaal zal in de zomer van 2023 vervangen worden door een nieuw meetsysteem: de BelRAI: 'BelRai', BelRai, geraadpleegd 6 maart 2023, <https://belrai.org/nl>.

29 'Kiezen moet kunnen. Ook voor ouderen. De woonzorgomgeving van de toekomst', 15.

rugleiden tot de basisprincipes van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Hierin is menswaardigheid terug te leiden tot het idee dat elk mens, ongeacht zijn positie, afkomst, religie, sociaaleconomische status, evenredig het recht heeft om gerespecteerd en gewaardeerd te worden om zijn menszijn.³⁰

Daarmee wordt bedoeld dat ieder mens een intrinsieke meerwaarde heeft voor zichzelf en iedereen om hem of haar heen. Daarnaast mag die mens ook, ongeacht zijn gedrag en verdiensten in de maatschappij, altijd dezelfde basis van respect verwachten van anderen. Dit ongeacht of men oud of jong is, ziek of gezond, rijk of arm et cetera. Een goed voorbeeld is het functioneren van ons rechtssysteem. Ondanks dat iemand een grote misdaad heeft begaan, dan nog wordt de beschuldigde altijd beschouwd als mens: hij of zij is onschuldig tot het tegendeel bewezen is, en er wordt (in theorie) nooit lichamelijk of psychologisch inbreuk gepleegd op de persoon, en elke straf dient proportioneel te zijn. Dat geldt ook in het geval van ouderen en de gezondheidszorg: ondanks dat een ouder mens wellicht minder lang te leven heeft als een jong iemand, toch heeft hij of zij net zoveel recht op zorg als zijn jonge tegenhanger. Tijdens de covidcrisis kwam deze gelijkwaardigheid echter stevig onder druk te staan, wat aantoont dat menswaardigheid en

ons begrip ervan ook sterk afhangt van de maatschappelijke en sociaaleconomische situatie waarin we leven.³¹

“ In onze visie op menswaardigheid volgen wij de idee dat de mens naar Gods evenbeeld is geschapen. ”

In onze visie op menswaardigheid volgen wij vanzelfsprekend deze benadering, maar benadrukken we daarnaast ook dat het recht op respect, waardering en daarmee het menszijn voortkomt uit het beeld dat de mens naar Gods evenbeeld is geschapen. Daarmee is menswaardigheid dus inherent en onlosmakelijk verbonden met het menszijn en staat daarom nooit ter discussie. In de Katholieke Sociale Leer komt daaruit verder voort dat menswaardigheid altijd in gemeenschap wordt beschermd en bevorderd. Het is daarmee een gedeelde verantwoordelijkheid van ons allen om een inbreuk op de menswaardigheid van personen te zien, deze te beoordelen en daarnaar te handelen. Daaruit komt ook ons werk voort, en dit document vormt dan ook een belangrijke stap in de richting van een praktische houding ten aanzien van het beschermen en bevorderen van de menswaardigheid van bewoners in wzc's.

30 'CST: Human Dignity', Caritas Aotearoa New Zealand, geraadpleegd 6 maart 2023, <https://www.caritas.org.nz/catholic-social-teaching/human-dignity>.

31 De situatie was in sommige gevallen zo ernstig dat Amnesty International er een lijvig rapport over heeft geschreven: Amnesty International België, 'Woonzorgcentra in de dode hoek: mensenrechten van ouderen tijdens de COVID-19-pandemie in België' (Brussel: Amnesty International België, 2020), https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/amnesty_international.woonzorgcentra_in_de_dode_hoek.pdf.

DE KNELPUNTEN DIE MENSWAARDIGHEID ONDER DRUK ZETTEN

Hoe ziet die praktische menswaardigheid er in woonzorgcentra dan uit? En welke problemen zetten die menswaardigheid onder druk? We kunnen in dit document niet uitvoerig stilstaan bij alle wantoestanden en fricties die er spelen in wzc's, maar wij onderscheiden voor nu vier factoren of omstandigheden die een negatieve impact hebben op de menswaardigheid van ouderen aldaar. Zij zijn geformuleerd aan de hand van de verzamelde literatuur en na verschillende gesprekken met zorg- en ouderverenigingen (Vlaamse Ouderenraad, Zorgnet-Icuro en Okra) en met directieleden, zorgpastores, medewerkers en bewoners van wzc's.

De vier factoren zijn als volgt: 1) een stijgende zorgbehoefte van inwoners in woonzorgcentra; 2) daaraan gelinkt de stijgende kostprijs van een verblijf; 3) een gebrek aan financiële middelen en een daarmee gepaard gaande oproep om woonzorgvoorzieningen door private partijen te laten uitbaten; 4) een algeheel personeelstekort.

DE ZORGZWAARTE

Wat opvalt in gesprekken is dat in wzc's wordt geworsteld met de gestegen zorgzwaarte van bewoners. Het aantal lichte zorgprofielen is in de afgelopen jaren enorm gedaald ten opzichte van het aantal zwaardere zorgprofielen en zet daarmee druk op het verplegend en

verzorgend personeel. Tegelijkertijd is ook de gemiddelde leeftijd bij opname gestegen, wat erop wijst dat de gang naar een wzc wordt uitgesteld, dan wel vermeden. De leefsituatie in wzc's is daarmee ook sterk veranderd; lichte zorgprofielen geven natuurlijk meer ruimte om een thuisgevoel te creëren. Daarmee kan meer aandacht worden geschonken aan het woord 'woon-' dan aan het woord 'zorgcentrum'.

Een thuisgevoel kunnen creëren is niet onbelangrijk. Het is zelfs een voorwaarde om je als mens prettig in je vel te voelen. Een thuisgevoel is zelfs zo belangrijk dat het tot in de kern van menselijke waardigheid dringt: thuis is de plek waar je beschermd bent van de buitenwereld, het dient een baken van rust en hoop te zijn, en een plek waar je samen kan komen met je dierbaren.

Een van de redenen die genoemd wordt voor het stijgen van de zorgzwaarte in wzc's is een brede Europese tendens om zorg te deïnstationaliseren, dat wil zeggen: de zorg verplaatsen buiten zorginstellingen om en daarbij tegelijkertijd de zorgonafhankelijkheid van individuen stimuleren.³² Dat is een nobel streven op zich, want om menswaardigheid te garanderen, is het ook van belang om de zeggenschap over het leven zo lang mogelijk te behouden. Immers, zolang je zelf je noden en behoeftes aan kan geven en daarin wordt gerespecteerd, word je ook in je menszijn erkend en gewaardeerd. Tegelijkertijd is er ook een verlangen vanuit ouderen zelf om zo lang als het kan thuis te blijven wonen. Thuiszorg

32 European Commission, 'Proposal for a Council Recommendation on access to affordable high-quality long-term care', Council Recommendation (Brussels: European Commission, 7 september 2022), <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10382#navItem-relatedDocuments>.

is dan ook de meest genoemde keuze wanneer zelfstandig blijven wonen niet meer kan. Ruim een derde van de ondervraagde 60-plussers uit een enquête van de Koning Boudewijnsstichting (KBS) antwoordde positief op deze keuze.³³

In Vlaanderen wordt deze deïnstitutionalisering ook wel 'vermaatschappelijking' genoemd, waarbij de beleidskeuze in het woord zelf is verweven: het opvangen van zorg door de maatschappij. De Vlaamse overheid vat het als volgt samen: vermaatschappelijking is de "verschuiving binnen de zorg waarbij ernaar gestreefd wordt om mensen met beperkingen (...) met al hun mogelijkheden en kwetsbaarheden een eigen zinvolle plek in de samenleving te laten innemen, hen daarbij waar nodig te ondersteunen en de zorg zoveel mogelijk geïntegreerd in de gemeenschap te laten verlopen."³⁴ In de ouderenzorg zijn we nog niet helemaal zover, maar de Vlaamse overheid stimuleert wel dat ouderen zo lang mogelijk thuis blijven door middel van zorg aan huis. Echter, de praktijk leert ons dat er een fijn koord wordt bewandeld als het gaat om het deïnstitutionaliseren van zorg. Niet iedereen is namelijk voorbereid om zo lang mogelijk zelfstandig te blijven wonen en het is maar de vraag

of iedereen daar ook de kosten van kan dragen. Sommigen noemen het dan ook 'schuldig verzuim' om de zorg van ouderen op henzelf af te wentelen. Als er namelijk geen beleid wordt gevoerd om ouderen voor een situatie van lang thuis blijven wonen te laten voorbereiden en tegelijkertijd ook het aanbod van zorg in de omgeving wordt beperkt, en het overblijvende aanbod duurder wordt, dan ontstaan onhoudbare situaties.³⁵

Die zorgen zijn niet irreëel. In dezelfde enquête van de KBS is namelijk gebleken dat een groot deel van de bevroegde 60-plussers, en dus beoogde 'ouderen', niet voorbereid is op hun oude dag. Zo'n 70 procent heeft er wel over nagedacht, maar onderneemt geen actie.³⁶ Gezien het feit dat het armoederisico stijgt op latere leeftijd, is dat een zorgwekkende ontwikkeling.³⁷ De kosten van een wzc, zoals we hieronder zullen lezen, zijn vaak ook al niet meer te dragen voor een groter deel van de oudere bevolking. De Vlaamse overheid komt voorsnog tussen met een aanpassingspremie, maar deze zal gezien de grootte en werking van de premie zeker niet alle kosten voor de aanstaande uitdaging kunnen dekken.³⁸ Structurele en dus geen eenmalige investeringen zullen nodig zijn.

33 'ZOOM! Levenskeuzes van 60-plussers', Koning Boudewijnsstichting, maart 2023, <https://kbs-frb.be/nl/zoom-levenskeuzes-van-60-plussers-o>.

34 'Visienota: Integrale zorg en ondersteuning in Vlaanderen' (Brussel: Strategische Adviesraad Welzijn, Gezondheid en Gezin, december 2012), 8, <https://www.vlaanderen.be/publicaties/visienota-integrale-zorg-en-ondersteuning-in-vlaanderen>.

35 Pascal Decker, de, "Zoveel mogelijk ouderen zo lang mogelijk thuis laten wonen, is schuldig verzuim", Sociaal.Net, 27 april 2022, <https://sociaal.net/opinie/alle-ouderen-zo-lang-mogelijk-thuis-geen-goed-idee/>.

36 'ZOOM! Levenskeuzes van 60-plussers'.

37 '1 op 5 van de ouderen loopt risico op armoede', Vlaamse ouderenraad, 24 februari 2023, <https://www.vlaamse-ouderenraad.be/onderzoek/pensioen-inkomen-en-armoede/1-op-5-van-de-ouderen-loopt-risico-op-armoede>.

38 De maximale totale toezegging bedraagt 1250 EUR. 50 procent van het goedgekeurde factuurbedrag wordt vergoed, met dus een maximum van 2500 EUR van te subsidiëren werkzaamheden: 'Vlaamse aanpassingspremie om de woning aan te passen aan een oudere bewoner', www.vlaanderen.be, geraadpleegd 23 april 2023, <https://www.vlaanderen.be/vlaamse-aanpassingspremie-om-de-woning-aan-te-passen-aan-een-ouder-bewoner>.

STIJGENDE KOSTEN

In gesprekken kwam naar voor dat de kostprijs voor een kamer weliswaar een barrière vormt, maar dat er geen hard bewijs is dat hierdoor ouderen zorg mijden en de overstap naar een wzc niet maken. Toch laten recente berichtgeving en cijfers zorgwekkende ontwikkelingen zien: momenteel komen namelijk 8 op de 10 ouderen niet rond met hun pensioen om de factuur van een wzc te betalen. Ook wie recht heeft op een zorgbudget zal er niet altijd mee rondkomen.³⁹ Dat bedrag is momenteel maandelijks 135 EUR en is ook al jaren niet meer geïndexeerd, terwijl de dagprijzen van wzc's wel gestegen zijn. Zo betaalt men gemiddeld 63,70 EUR (peiljaar 2022) voor een kamer, ofwel 1938 EUR

per maand. Voor openbare wzc's is dit gemiddeld 57,74 EUR (1738 EUR per maand), voor vzw's is het bedrag 59,14 EUR (1799 EUR per maand) en voor private wzc's 66,37 EUR (2019 EUR per maand; peiljaar 2021). Zie ook tabel 1. Alle genoemde prijzen zijn zonder de aankoop van supplementen (!), zoals een telefoonabonnement, kappersbezoek, uitstappen of speciale maaltijden. Kijken we naar de facturen in de afgelopen jaren in Vlaanderen en Brussel (gerekend vanaf 2016 tot 2022) dan zien we een kostenstijging van 17 procent.⁴⁰ Er is hierbij nog niet gerekend met de inflatiecijfers die we in het afgelopen jaar in de gehele economie hebben zien doorbreken, waardoor we kunnen aanvullen dat voor supplementen een nog extra hoge kost kan worden gerekend.

Gemiddeld (peiljaar 2022)	Dagprijs (in euro)	Dagprijs (in euro)	Afwijking gemiddelde
Alle sectoren	63,70	1938	–
Openbaar	57,74	1738	- 11,32%
Social-profit (vzw)	59,14	1799	- 08,07%
Private instelling	66,37	2019	+ 4,18%

Gemiddelde dag- en maandprijzen voor woonzorgcentra in verschillende sectoren. De afwijking van het gemiddelde laat zien dat private woonzorgcentra de gemiddelde dag- en maandprijzen sterk laten stijgen.

39 '8 op de 10 gepensioneerden kunnen met hun wettelijke pensioen de rusthuisfactuur niet betalen', VRT NWS, 21 september 2022, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/09/21/8-op-de-10-gepensioneerden-kunnen-met-wettelijk-pensioen-rusthuis/>

40 'Hoeveel bedraagt de gemiddelde dagprijs in uw woonzorgcentrum?', geraadpleegd 12 maart 2023, <https://www.zorg-en-gezondheid.be/cijfers/hoeveel-bedraagt-de-gemiddelde-dagprijs-in-uw-woonzorgcentrum-meting-2022>.

Betaalbaar is het woonzorgcentrum dus zeker niet. Dat steekt, want dat betekent dat veel ouderen gezien de huidige cijfers vrijwel geen speelruimte meer hebben om buiten hun basale zorgnoden iets te kunnen voor-

zien. Die situatie is reëel en in 2015 waarschuwde Caritas Vlaanderen in samenwerking met belangbehartigers en zorgorganisaties al op de gevaren van de stijgende woonzorgfacturen. In 2014 zou volgens een interne bevr-

ging van Zorgnet-Icuro 2,5 procent van de bewoners hun factuur vaak niet kunnen betalen. Als we echter kijken naar de meest recente ontwikkelingen, dan valt te vrezen dat dit cijfer nu heel wat hoger zal zijn.⁴¹

Met de stijgende ontoegankelijkheid ontnemen we het recht voor ouderen om in een prettige zorg- én woon-omgeving te verblijven. Als daarbij iedere euro driemaal moeten worden omgedraaid, dan schept dat onzekerheid voor bewoners en maakt hen niet alleen financieel, maar ook sociaal, spiritueel en psychisch arm. Ondanks dat zorg uiteraard primeert op wonen, is wonen ook leven. En leven kost ook geld. Dat hoeft niet uitbundig te zijn, maar juist uit de kleinigheden kan veel comfort of zelfs troost worden gehaald. Het is van belang er rekening mee te houden dat armoede namelijk vaak onzichtbaar is en door geldgebrek mensen minder contact zoeken, niet de correcte hulp kunnen vragen of niet meedoen met betalende activiteiten. Een medebewoner op een kop koffie trakteren is daar een voorbeeld van. Of het kunnen betalen van een wekelijks kappersbezoek om zich te soigneren. Veel voorkomend is een modeshow in de wzc's, omdat de bewoners niet meer tot bij de kledingwinkels kunnen gaan. Verzorgkundi-

gen zien regelmatig dat bewoners de kledij niet kunnen betalen en dus ook de activiteit missen. Het leven stopt namelijk niet na een verhuis naar een wzc.⁴²

Een bijkomende zorg is dat niet enkel de bewoners van wzc's zelf in het nauw komen. Ook hun gezinnen, kinderen en familie kunnen omwille van de onderhoudsplicht opdraaien voor de kosten. Dat zet druk op niet alleen hun financiën, maar ook de familiale relaties, die juist in een latere levensfase van onschatbare waarde zijn.

Recent nieuws schreef dat in de meeste Vlaamse gemeenten die plicht nog steeds geldt. Kinderen kunnen dan, als zij voldoende middelen hebben, aangesproken worden om de woonzorgfactuur te betalen. Gelukkig kiezen niet alle gemeentes ervoor om die onderhoudsplicht toe te passen. Maar of iedere aankomende bewoner daar ook informatie of weet van heeft, dat is niet bekend. Het gaat voorsnog om 9 op de 10 gemeentes in Vlaanderen die de onderhoudsplicht de jure wel toepassen.⁴³ Het OCMW kan tussenkomen en het bedrag niet terug verhalen op familie. Dat gebeurt echter alleen wanneer het gemeentebestuur dit goedkeurt.⁴⁴

41 'Armoede en Woonzorgcentra', Caritas Vlaanderen, geraadpleegd 13 maart 2023, <https://caritasvlaanderen.be/nl/services/armoede-en-woonzorgcentra>.

42 Journaliste Anne Peuteman beschrijft met ruimte voor hoop en experiment over hoe het woonzorgcentrum van de toekomst zou kunnen zijn. Ze vraagt zich af waarom mensen tegenwoordig niet graag naar een woonzorgcentrum willen trekken en breekt een lans voor een woonzorgcentrum waarin mensen zich thuis voelen: Zie: Ann Peuteman, Verplant: waarom het heerlijk wonen kan zijn in het woonzorgcentrum (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2020).

43 'In 9 op de 10 Vlaamse gemeenten geldt onderhoudsplicht', VRT NWS, 20 april 2023, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/04/19/onderhoudsplicht-in-kaart/>.

44 Meer informatie is ook te vinden op de website van Okra: Okra, 'Onderhoudsplicht bij verblijf in een woonzorgcentrum', geraadpleegd 14 mei 2023, <https://www.okra.be/info-en-advies/zorg-en-gezondheid/onderhoudsplicht>.

PRIVATISERING EN BEZUINIGINGEN

Vergrijzing is een financiële uitdaging voor overheden, maar biedt kansen voor private partijen om geld te verdienen. Dat is cru, omdat tegelijkertijd veel ouderen niet de kosten kunnen dragen voor een verblijf in een wzc. In wezen is het een verkapte bezuiniging waarbij private instellingen tegelijkertijd ook profiteren van subsidies.⁴⁵

Toch is er in de afgelopen jaren een grotere vrijheid gegeven aan partijen die zich bewegen op de markt voor ouderenzorg en die ontwikkeling dient met argusogen te worden bekeken. In binnen- en buitenland zijn er namelijk zorgwekkende ontwikkelingen rondom de uitbating van private wzc's, waarbij de levensomstandigheden van bewoners soms ernstig beperkt of zelfs gevaarlijk worden.⁴⁶

Dit mag zeker niet veralgemeend worden, maar een strikte controle lijkt alleszins aangewezen. In Vlaanderen staan momenteel (peilmaand april 2023) zeven voorzieningen op de lijst die schorsing of intrekking van erkenning riskeren. Daarvan zijn vijf voorzieningen onderdeel van een private woonzorggroep, en twee hiervan vormen een onderdeel van de betreffende woon- en zorggroep. Ook op de lijst van voorzieningen van wzc's die onder verhoogd toezicht staan, valt op dat

van de 28 voorzieningen, 17 onderdeel zijn van een private woonzorggroep en vijf van deze groep.⁴⁷ Dat wringt, want de prijzen liggen vaak veel hoger in vergelijking met andere wzc's.

Vrije keuze voor een woonzorgcentrum moet blijven bestaan, maar als private instellingen misbruik maken van de situatie en tegelijkertijd ook overheidssubsidies ontvangen, dan brengt dit zowel de menswaardigheid van bewoners als de maatschappij in gevaar. Privatiseren als een vorm van bezuinigen lijkt vooralsnog averechts te werken. En nog belangrijker: het zet de menswaardigheid van bewoners onder druk: zij ontvangen niet alleen niet de zorg waar ze voor betalen, ze worden ook nog eens gedegradeerd tot een zorgproduct, vrij verhandelbaar op de beurs) en verkocht voor de laagste kostprijs.

EEN PERSONEELSTEKORT EN NOOD AAN VRIJWILLIGERS

Wellicht een evidentie, maar in de gehele zorgsector is er een groot tekort aan verplegend en verzorgend personeel. In sommige wzc's is dit zelfs zo erg dat het enorme consequenties heeft voor de dagdagelijkse werking. In sommige gevallen leidt dit nu al tot een dreigende sluiting of het afbouwen van diensten die het welzijn van bewoners zouden

45 Tom Cochez, 'Subsidies voor woonzorgcentra spekten portefeuilles van rijkste Belgen', Apache, 29 juni 2020, <https://www.apache.be/2020/06/29/zorgsubsidies-spekten-de-portefeuilles-van-rijkste-belgen>.

46 Pano zond enkele jaren terug al een reportage uit over de privatisering van woonzorgcentra en de omstandigheden waarin bewoners van deze woonzorggroepen in leven: "Pano" undercover in woonzorgcentra: minimale zorg, maximale winst', VRT NWSr, oktober 2017, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2017/10/11/pano-undercover-in-woonzorgcentra--minimale-zorg--maximale-winst/>.

47 Agentschap Zorg en Gezondheid, 'Verhoogd toezicht | Zorg en Gezondheid', 2 april 2023, <https://www.zorg-en-gezondheid.be/procedures/verhoogd-toezicht>.

moeten bevorderen.⁴⁸ Vooral nog lijkt het erop dat de algehele gezondheid van bewoners er nog niet door in het geding raakt, maar het is duidelijk dat alle randvoorwaarden om een veilige en prettige woonomgeving te creëren niet meer vanzelfsprekend zijn. In gesprek met bewoners en personeel is duidelijk dat de tijd en aandacht vaak ontbreekt en dat personeel vele overuren moet draaien en directieleden zelfs als zorgkundige bijspringen om de gaten in het rooster op te vangen. De menswaardigheid van het personeel staat hiermee ook onder druk en veel personeelsleden vertellen dat zij vaak niet de tijd en ruimte hebben of krijgen om extra aandacht te bieden aan hun bewoners.

Voor bewoners betekent het vaak dat ze hierdoor te maken krijgen met verschillende gezichten. Een vertrouwensrelatie opbouwen is al moeilijk wanneer men zich in een kwetsbare situatie bevindt, maar door de weinige tijd die het personeel heeft, wordt dit nog lastiger. Ook zeiden enkele bewoners dat ze het vermoeiend vonden om de zorg die ze gewoon waren steeds opnieuw te moeten uitleggen aan de wisselende zorgkundigen. Daarbovenop is er een trend om vaker gebruik te maken van tijdelijk personeel om de gaten op te vangen. Vooral voor ouderen met dementie is dit nefast, omdat zij juist nood hebben aan een vaste structuur en bekende gezichten.

Belangrijk om te noemen is de inzet van animatie en vrijwilligerswerk. Meer dan ooit zijn wzc's afhankelijk van vrijwilli-

gers om in animatie te kunnen voorzien, omdat het eigen personeel niet de tijd en ruimte voor heeft. De begeleider wonen en leven heeft de taak om in animatie te voorzien, maar komt handen tekort. En ook hij geeft aan dat hij te weinig vrijwilligers vindt. Zeker na corona zijn veel vrijwilligers niet meer teruggekomen, deels omdat ze lang niet meer mochten komen, maar ook, zo bleek uit gesprekken, omdat het contact door de lange stilstand verwaterd raakte. Animatie, of betekenisvolle dagbesteding, zijn van onschatbare waarde voor de woonbeleving van ouderen. Woonzorgcentra zijn, zoals hierboven al vermeld, niet enkel zorgcentra. Het zijn plaatsen waar ook verbinding met het dagdagelijks leven moet worden blijven gezocht. Zeker bij de verhuis naar een wzc vallen veel activiteiten weg: boodschappen doen, koken, een wandeling, etc. Het aanbieden van activiteiten die een betekenisvolle invulling geven, helpen niet alleen om de dagdagelijkse sleur te doorbreken, maar stimuleren het gevoel van eigenwaarde, autonomie en zijn bewezen effectief tegen neerslachtigheid en dementie.⁴⁹

De focus van het woonzorgleefplan is ook inderdaad dat een activiteit niet louter een onderbreking van de zorg (negatief, zorgfocus) zou moeten zijn, maar net de levenskwaliteit van de bewoner zou moeten bevorderen (positief, woonleeffocus). Dat tijdens de pandemie zoveel activiteiten niet plaats konden vinden, had dan ook verregaande gevolgen voor sommige bewoners. Vrijwilligers waren daarom

48 Veerle Beel, 'Woonzorgcentra voeren bij gebrek aan personeel opnamestop in', De Standaard, 4 november 2022, https://www.standaard.be/cnt/dmf20221103_98176913.

49 Elise Cornelis e.a., 'Betekenisvolle activiteiten in woonzorgcentra. Een kwestie van kwaliteit van leven', Sociaal.Net, 23 februari 2016, <https://sociaal.net/achtergrond/betekenisvolle-activiteiten-woonzorgcentra/>.

noodgedwongen om te vertrekken, en veel directies en personeel geven aan dat het lastig is om het momentum opnieuw op te starten.

De auteur heeft zelf ook ondervonden hoe waardevol vrijwilligerswerk is. Iets eenvoudigs als het openen van een cafetaria bracht een grote vorm van ontspanning en afleiding voor enkele bewoners. Het geeft bewoners een plek om samen te komen, beslommeringen te delen en ook te genieten van de kleine momenten in een dag: een tas koffie met een koekje bijvoorbeeld, of, als het moment daar is, een glas bier of wijn. Vaak spraken we over eenvoudige zaken, maar soms kwamen ook persoonlijke verhalen naar boven. Sommige bewoners keken dan ook echt uit naar de komst van een vrijwilliger, omdat het niet altijd evident was dat familie of vrienden op bezoek konden komen. Daarop inhakend: ook al blijft het wzc verantwoordelijk voor de levenskwaliteit van zijn bewoners, we kunnen niet verwachten dat het alle taken op zich neemt. Vrijwillig engagement stimuleren is van groot belang.

HET WOONZORGCENTRUM: EEN BAKEN VAN MENSWAARDIGHEID

De huidige omstandigheden en perceptie hebben het woonzorgcentrum gedegradéerd. En het creëert een situatie waarin ageïsm gedijt. Het generatieconflict, waarin hierboven al naar is verwezen, laat spanningen ontstaan die onterecht zijn. Zoals emeritus-hoogleraar Van den Heuvel zo

treffend beschrijft, geloven de meeste mensen in de "dreigende ramspoed en de noodzaak tot bezuinigingen". Als gevolg nemen "negatieve gevoelens ten opzichte van ouderen ... toe en [ervaren] ouderen ... vaker discriminatie vanwege hun leeftijd." Een extra reden om dus tot een actieplan te komen. Want, wederom Van den Heuvel: "Zorg voor ouderen is een teken van menselijkheid en beschaving. Het faillissement van onze beschaving kondigt zich aan, als waardige zorg voor kwetsbare ouderen in Europa niet snel wordt gerealiseerd".⁵⁰

Dat geldt ook voor wat we hebben bewerkstelligd met de werking van wzc's; zij zijn een teken van menselijkheid en beschaving. Het feit dat hier zoveel misloopt, toont aan dat aan die menselijkheid wordt getoerd. Het wzc dient echter een baken van hoop te zijn. Een plek die zekerheid biedt voor hen die de zorg en ondersteuning nodig hebben om waardig oud te kunnen worden. Het oplossen van bovenstaande problemen is daar één stap in, maar het spreekt voor zich dat het wzc ook een centralere positie in onze maatschappij moet nemen. Zij dient zich middenin de maatschappij te plaatsen. Maar ook andersom dient de maatschappij in zijn geheel betrokken te zijn bij de zorg van ouderen. Buurtgericht werken kan hierin een sleutelrol vervullen: het brengt enerzijds generaties bij elkaar, en anderzijds betreft het de burger bij de ouder wordende samenleving.

Ouder worden dienen we namelijk met elkaar te doen en de verantwoordelijkheid afschuiven op wzc's en de over-

50 Van den Heuvel, 'Generatieconflict'.

heid is niet voldoende zijn om menswaardigheid te garanderen. Alternatieve woonvormen kunnen daarbij een oplossing bieden, maar ook hier: het zal van belang blijven dat de wensen en noden van ouderen gerespecteerd worden. Zo neemt het concept kangeroewonen, of zorgwonen (een vorm van wonen waar zorgbehoevenden naast de zorgverlener of mantelzorger komt

wonen) weer een kleine vlucht. Het is een voorbeeld van hoe een belangrijke stap kan worden gezet om de familie en de buurt bij de zorg van ouderen te betrekken. De betrokkenheid van de maatschappij versterken is goed, maar dient ook gepaard te gaan met een aanwezigheid van voldoende alternatieven om de zorg niet volledig op de mantelzorger af te wentelen.

DE PLAATS van het zorgpastoraat

EEN ZORGPASTOR IS VOOR ONS EEN BELANGRIJKE AANVULLING IN HET TEAM. NIET ALLEEN VOOR BEWONERS, MAAR OOK BINNEN HET TEAM. JUIST DOOR EEN NIET-MEDISCHE BLIK RICHT HIJ OF ZIJ DE AANDACHT OP SPIRITUELE VRAGEN OF EXISTENTIËLE ZORGEN WAARMEE BEWONERS EN HUN VERZORGERS MEE TE MAKEN KRIJGEN.

- *Geïnterviewd directeur woonzorgcentrum*

Deze zin is exemplarisch en vat perfect samen waarom wij het hier willen hebben over de rol van zorgpastores en de plek die zij innemen in woonzorgcentra. Vanwege de doorzettende ontkerkelijking lijkt het een achterhaald beroep of voor sommigen is het een ver-van-mijn-bed-show. Toch kiezen vele wzc's nog steeds én bewust voor de inzet van een zorgpastor. Zorgpastores handelen, mede door de tradities waarin zij geworteld zijn, met een duidelijk en vastomlijnd spiritueel kader. De inzet van zorgpastores is zelfs bewezen effectief om het welzijn van ouderen te

verbeteren en versterken. Veel ouderen zijn namelijk nog opgegroeid met katholieke normen en waarden en houden vast aan hun tradities; soms uit gewening, maar soms ook omdat het op een hogere leeftijd troost kan bieden om zich te omringen met bekende rituelen en handelingen. Nog steeds identificeert een groot deel van de ouderen zich met de Katholieke Kerk, en ook vele aanstaande 65-plussers komen uit een generatie waarin het geloof en het christen-zijn nog een belangrijke rol van betekenis in hun leven heeft gespeeld.⁵¹ Daar aandacht aan schenken is dus

51 De cijfers dateren reeds uit 2018, maar zijn de meest recente en betrouwbaarste. Meer dan de helft van de Belgische bevolking noemt zich Katholiek, i.e. 52,7 procent, terwijl 9,4 procent zich daadwerkelijk praktiserend noemt. Dat komt neer op een totaal van meer dan één miljoen personen. Helaas wordt geen onderscheid gemaakt tussen de regio's. Alleszins is te stellen dat religie nog niet verdwenen is uit de samenleving: Zie: De Katholieke Kerk in België jaarrapport 2018 (Brussel: Licap Halewijn NV, 2018), https://www.kerknet.be/sites/default/files/2018_Jaarrapport%20Bisschoppenconferentie%20-%20light.pdf.

nodig. Dat betekent niet dat een zorg-pastor geen rekening dient te houden met de zorgen en wensen van personen die geen binding hebben met het geloof en hun zingeving halen uit anderen geloofsovertuigingen of spiritualiteit. Ook daar is aandacht voor, en in gesprekken met zorgpastores is duidelijk geworden dat hun houding ten alle tijden open is voor iedere denominatie en spirituele overtuiging alsook voor iedereen die in zijn laatste levensfase met de grote levensvragen bezig is.⁵²

AANDACHT, SPIRITUALITEIT EN ZINGEVING

De inzet van zorgpastores helpt bij het verlenen van totaalzorg, ofwel zorg waarbij aandacht is voor niet enkel de fysieke, maar ook sociale en psychische elementen. Helaas is dat in de praktijk voor zorgverleners niet altijd haalbaar (zie bovengenoemde knelpunten). De effectiviteit van de inzet van zorgpastores is dan ook terug in te vinden in de wijze waarop zij reageren op de vraag van ouderen om in hun spirituele noden te worden voorzien.

In onderzoek gedaan onder geriatrische patiënten door doctoraatstudent Lindsay Desmet, weliswaar in ziekenhuizen, blijkt dat daar dan ook vaak de nodige spirituele zorg ontbreekt en dat een zorgpastor die zorg kan verlenen. In haar onderzoek

benoemt ze vier spirituele noden: 1) "de nood aan verbinding", 2) "religieuze noden", in de vorm van handelingen of rituelen, zoals bidden of het vieren van een dienst, 3) het vinden van betekenis in het (geleefde) leven en 4) een noodzaak om "de eigen identiteit en waardigheid te behouden in het proces van ouder worden".⁵³ Geen aandacht besteden aan die noden heeft vergaande gevolgen en uit onderzoek blijkt dat wanneer "spirituele noden onbeantwoord blijven, hoe meer ... symptomen van de depressie en angstgevoelens [geriatrische patiënten] ervaren."⁵⁴

Desmet schrijft dat er een drietal manieren zijn waarop een pastor zorg kan dragen voor spirituele noden die ernstig van aard zijn. Namelijk de omgang met "een gevoel van afhankelijkheid, onzekerheid, verlies van controle, de nabijheid van de dood en lichamelijke achteruitgang".⁵⁵ Een zorgpastor helpt hierin door samen met een persoon de gevoelens die opkomen bij het terugkijken op het leven te onderzoeken en verkennen. De pastor erkent de gevoelens van verslagenheid en de onzekerheid over het geleefde leven. De pastor kan helpen om een (her) waardering van het geleefde leven terug te vinden en levenskracht terug te brengen. Uit gesprekken met bewoners blijkt ook dat dit hen het meest zorgt baart. De lichamelijke beperkingen, de

52 Juist in een steeds verder divers geworden samenleving is er nood om na te denken hoe zorg cultuursensitief kan worden benaderd. Zie ook deze reportage: Tuur Bries, "Dat mensen met een migratieachtergrond mantelzorg verkiezen, is een mythe", MO Magazine, 2 augustus 2022, <https://www.mo.be/nieuws/onze-ouderenzorg-sluit-niet-aan-op-de-diversiteit-van-onze-samenleving>.

53 Lindsay Desmet, 'Verborgene noden in het ziekenhuis. Spirituele noden van Vlaamse geriatrische patiënten als uitdaging voor pastores', *Collationes - Tijdschrift voor Theologie en Pastoraal* 52, nr. 3 (2022): 285.

54 Desmet, 286

55 Desmet, 296.

verminderde zelfredzaamheid en de groeiende afhankelijkheid van anderen zijn de meest genoemde zorgen. Het bezoek van de pastor betekent dat er iemand langskomt die niet enkel bezig is met de fysieke zorgtaken en daarmee de bevestiging van achteruitgang en het verlies van autonomie. Het is een bezoek van iemand die er enkel en alleen is om te luisteren en mee te praten en op emotioneel vlak bij te staan. Ze bieden levensbeschouwelijke, spirituele zorg.

“ **Wanneer bij bewoners existentiële vragen opdoemen, bieden pastores het kader en de taal om te zoeken naar een antwoord op die vragen.** ”

Wanneer bij bewoners existentiële vragen opdoemen, bieden zij het kader en de taal om te zoeken naar een antwoord op die vragen. De pastor heeft als taak zich aandachtig en toegewijd op de ander te kunnen betrekken, te zien wat er bij de ander op het spel staat en te begrijpen wie hij kan zijn voor de ander. Daarbij gaan zorgpastores voorbij aan de klinische werkwijze van een psycholoog (een belangrijke rol die desalniettemin ook niet onderschat dient te worden!).

Ook in rituelen helpt de pastor om te kunnen omgaan met de noden. Die rituelen bestaan bijvoorbeeld uit bijvoorbeeld gebed en zegeningen,

of een samenkomst of dienst. Die rituelen zijn het eeuwenoude arsenaal aan doordachte middelen waaruit een zorgpastor kan putten om spirituele zorg te bieden. In sommige wzc's zijn daarom ook nog steeds diensten die in veel gevallen goed bezocht worden, ook door personen die zich als niet-religieus identificeren. Het is een moment van reflectie en bezinning, maar ook bewuste keuze om samen te komen en, indien gewenst, spirituele overtuigingen te delen.

Ook de rituelen bij ziekte en sterven behoren tot de taken van een zorgpastor. Precies omdat de laatste levensfase vaak in een wzc wordt geleefd, is stervensbegeleiding een belangrijke taak. Het helpt niet alleen de bewoner de emoties die gepaard gaan met het naderende einde te verdragen, maar het helpt ook familie en vrienden om zich voor te bereiden op het vaarwel van een geliefde. Stervensbegeleiding is daarom cruciaal om het rouwproces door te maken en, indien gewenst, samen met de pastor de emoties te kanaliseren bij het verlies van een dierbare.

Krijgen zorgpastores die spirituele zorg toedienen in wzc's wel de steun die zij verdienen? Palliatieve zorg omvat volgens de internationaal erkende definitie van de Wereldgezondheidsorganisatie vier dimensies: fysieke, psychische, sociale én spirituele zorg. Wzc's houden steeds meer ook palliatieve zorg in, maar de overheid subsidieert dit onderdeel niet, terwijl zij de definitie steunt. Voor palliatieve zorg in een ziekenhuis daarentegen worden in verhouding veel meer middelen uitgetrokken. De zorgpastores

die de spirituele zorg in de palliatieve, spirituele zorg in wzc's toedienen, worden in die zin dus miskend.⁵⁶

Omwille van zijn of haar vrije rol is er meer ruimte om verbinding en contact te leggen met bewoners. Bewoners gaven ook soms aan dat de zorgpastor een van de weinige personen was waar ze op regelmatige basis contact mee hadden. Kinderen kwamen bijvoorbeeld niet vaak (genoeg) en vrienden, die zelf op leeftijd zijn, woonden niet in de buurt. En door die vrije rol kan de zorgpastor wellicht ook gemakkelijker signalen en geluiden opnemen die andere medewerkers misschien ontgaan. Geeft een bewoner aan dat zij of hij de kinderen mist, dank kan de zorgpastor eventueel contact met hen opnemen en een bezoek organiseren. Merkt de zorgpastor op dat er sprake is van veel eenzaamheid, dan kan bijvoorbeeld een samenkomst worden georganiseerd of activiteiten die verbinding leggen tussen de bewoners. Daarnaast kan de zorgpastor een luisterend oor bieden aan medewerkers en signalen die gegeven worden door bewoners en medewerkers binnen de organisatie doorgeven. Veel directies van wzc's geloven in de spirituele noodzaak van zorgpastores en proberen daar waar mogelijk de inzet ervan te bekostigen ondanks de vergaande rationalisering van zorg.

Een zorgpastor vervult dan ook een tweeledige rol: zij/hij voorziet in een behoefte die een oudere generatie graag

vervult ziet, maar levert door haar/zijn achtergrond en kennis ook een bijdrage aan de werking van een wzc. In gesprekken met zorgpastores, maar ook met directies, werd die tweeledige rol gewaardeerd en onderschreven.

Bij een goede inzet van een zorgpastor is de meerwaarde dus niet enkel voor de bewoners zelf, maar kan het spiritueel ingegeven denkkader ook zowel directie en personeel helpen. Het helpt directie, omdat met behulp van een zorgpastor een zorgethisch werkkader kan worden geschetst (zie hieronder voor meer). Dat helpt om de identiteit van een wzc vorm te geven en duidelijk te maken aan bewoners wat men van personeel en elkaar kan verwachten. Daarmee kan hij of zij een spiegel voorhouden en vragen stellen zoals: Wat is goede zorg? Hoe staan wij in de maatschappij als wzc? Hoe handelen wij het best bij palliatieve zorg? Of hoe gaan we om met diversiteit onder onze bewoners.

Maar ook kleinere vragen: heeft een bewoner behoefte aan een kort gesprek? Zou een bewoner graag nog eens zijn kinderen willen zien? Kunnen we met de bewoners samen een uitstap maken in de buurt en elkaar op een kop koffie trakteren? Heeft iemand nog goesting in een stuk taart van de bakker waar hij of zij is opgegroeid? De kleine handelingen hebben grote impact. Kris Vanhaecht (Leuven Instituut voor Gezondheidszorgbeleid) noemt zo'n klein moment ook wel een 'mangomoment', ofwel "een

56 Bernadette Vandenheuveel, Interview, 27/01/2023.; Agentschap Zorg en Gezondheid, 'Referentiekader vroegtijdige zorgplanning, palliatieve zorg en levenseindezorg in een woonzorgcentrum | Zorg en Gezondheid', geraadpleegd 30 mei 2023, <https://www.zorg-en-gezondheid.be/publicaties-en-documenten/referentiekader-vroegtijdige-zorgplanning-palliatieve-zorg-en-levenseindezorg-in-een-woonzorgcentrum>.

klein gebaar of onverwachte attentie dat een moment van grote waarde creëert.⁵⁷

Het project Mangomoment brengt zulke kleine momenten onder de aandacht en toont de kracht van zulke gebaren. Een zorgpastor kan bij uitstek zulke 'mangomomenten' faciliteren. De tijd en aandacht die een zorgpastor heeft kan heel concreet worden omgevormd tot acties en handelingen. Zo werd een bekende bewoner die ik als vrijwilliger heb leren kennen mee uit eten genomen door een goede vriend. Samen met hem is ze mosselen gaan eten, een moment dat haar nog lange tijd bijbleef.

Maar ook tijdens animatiemomenten worden 'mangomomenten' gecreëerd. Een bezoek aan een lokaal park kan meer zijn dan enkel een simpel uitje. Het brengt bewoners in de buitenlucht, buiten de muren van hun kamers, en laat hun zintuigen prikkelen. Een frisse neus halen kan, samen met de juiste intentie en met aandacht voor de omgeving, een situatie creëren die de relatie tussen bewoners en een personeel ontspant en, als het toelaat, de bewoner de ruimte geeft zich uit te spreken over zijn of haar noden of zorgen.

Ikzelf heb zo ook vele 'mangomomenten' beleefd. Als vrijwilliger was ik verantwoordelijk voor het openhouden van de cafetaria. Slechts een namiddag per week. Bewoners gaven aan dat het prettig was dat iemand van buiten het wzc niet enkel kon voorzien in de verkoop van koffie, thee of een glas wijn.

Maar dat er ook iemand was die ervoor zorgde dat de cafetaria een prettige ontmoetingsplek werd en waar ze, samen met mij, konden babbelen over de dagdagelijkse besommeringen en hun herinneringen met mij ophaalden. De kopjes koffie, een kleine handeling voor mij, werden daarmee symbool voor een warm moment dat samen met bewoners kon worden gedeeld.

BLIJVENDE INZET VAN ZORGPASTORES

Ondanks alle overtuigende verhalen, blijft het gezien de huidige omstandigheden verleidelijk om een zorgpastor weg te bezuinigen. Wij onderschrijven dan ook de oproep van de Beroepsvereniging van Zorgpastores om het beroep te erkennen en daarmee een stap te zetten naar een stevigere aanwezigheid in wzc's en een daar bijbehorende financiële ondersteuning. Concreet betekent dat hiermee de inzet van zorgpastores verankerd kan worden in wzc's, maar ook in andere zorginstellingen en dat zij correct en op gepaste wijze verlonnd worden. Daarmee kun je de erkenning ook zien als een waardering vanuit de overheid dat totaalzorg niet kan bestaan zonder aandacht te bieden aan spiritualiteit en zingeving. Zoals de Beroepsvereniging ook zelf schrijft: "Spirituele zorg maakt deel uit van integrale zorg omdat de spirituele dimensie deel uitmaakt van het mens-zijn en een verhoogde activiteit kent door de confrontatie met

57 'Mangomoment', Mangomoment, geraadpleegd 2 mei 2023, <https://mangomoment.org/>. Veel informatie is op de website te vinden. Het boek is een verzameling van 'Mangomomenten' en is een inspiratiebundel voor iedereen die werkzaam is in de zorg. Er worden aan de hand van de ervaringen ook workshops georganiseerd en educatiemateriaal is op de website te vinden.

bepierking of eindigheid in de context van de zorg. De aandacht daarvoor zou door iedereen in de zorg gedeeld moeten worden. Maar niet iedereen kan erin gespecialiseerd zijn zoals spiritueel zorgverleners dit wel zijn.”⁵⁸

“ **Jarenlange kosten-batenanalyses maken zorg en onze samenleving misschien efficiënter, maar niet warmer en zorgzamer.** ”

We hebben het in dit document met name gehad over de inzet van zorgpastores in woonzorgcentra. Maar zorgpastores zijn uiteraard te vinden in allerlei zorginstellingen; van gehandicaptenzorg tot ziekenhuizen. Overal werken ze vanuit de overtuiging dat integrale zorg enkel kan bestaan als er ook aandacht is voor de spirituele en existentiële noden van patiënten/bewoners/cliënten.

Daarbij gaat men uit van “een holistische mensvisie waarbij rekening gehouden wordt met de lichamelijke, sociale, psychische en spirituele dimensie van de mens.”⁵⁹ De zorgpastor vervult daarmee een belangrijke functie die als die poortwachter kan worden gezien. Zoals Anne Vandenhoeck, professor aan de faculteit Theologie binnen de KU Leuven, het zo treffend stelt: “Spirituele zorg gaat een reduc-

tionistisch klimaat tegen (een mens is meer dan zijn lichaam) en bepleit een openheid voor de zinbeleving van elke patiënt, bewoner en zorgverlener.”⁶⁰ En tegen dat reductionistische klimaat, daar dient een tegenbeweging voor te zijn. Want de mens en zorg zijn onlosmakelijk verbonden met de spirituele beleving en zingeving.

Zeker in een ouder wordende samenleving zullen die vragen steeds belangrijker worden. De vragen rondom de zin van pastorale zorg lijken soms zwaarder te wegen dan gehoor te geven aan de nood aan en vraag naar spirituele zorg.

De oproep aan beleidsmakers, politici en directies van wzc's bestaat erin om ook aan die noden de gepaste prioriteit te verlenen, naast de fysieke noden. Zeker als het gaat om die ouderen, waarbij zorg niet zozeer meer draait om genezing, maar die in hun laatste levensfase zijn gekomen, is dit van levensbelang. Het feit dat ook veel jongeren zo worstelen met hun plek in het leven toont aan dat in vele facetten van de maatschappij het reductionisme en nihilisme de overhand heeft. Jarenlange kosten-batenanalyses maken zorg en onze samenleving misschien efficiënter, maar niet warmer en zorgzamer.

DE ZORGPASTOR EN DE KNELPUNTEN

Terugkerend naar de knelpunten, willen we kort stilstaan bij wat de meerwaarde van de zorgpastor hierin kan zijn.

58 Kristien Henderickx, 'Op weg naar de best mogelijke spirituele zorg: zes belangrijke pijlers' 10, nr. 173 (december 2016): 11.

59 Henderickx, 12.

60 Anne Vandenhoeck, 'De zorg om spirituele zorg: wat erop het spel staat', Pastorale Perspectieven 174, nr. 1 (maart 2017): 29.

Het is geen uitputtend overzicht, maar biedt inspiratie en vormt de conclusie van het hoofdstuk.

DE ZORGZWAARTE

Juist omdat personen met een hogere zorgzwaarte in hun fysiek en/of mentaal leven worden beperkt, dienen zij meer aandacht te krijgen voor hun spirituele en psychische noden. De fysieke beperking die mensen ervaren gaan gepaard met diepe spirituele en existentiële vragen. Enkel een klinische benadering is daarom niet voldoende. De zorgpastor is hiervoor opgeleid en in getraind. Hij/zij kan de juiste vragen stellen om zingeving op het spoor te komen en begrip rondom de situatie op te brengen. Zeker bij dementie, een ziekte die steeds vaker zal voorkomen, zal een spirituele of niet-klinische behandeling van groot belang zijn.

In vroege stadia zullen levensvragen opkomen bij personen. Maar ook de omgang met personen in een vergevorderd stadium van dementie vraagt een andere aanpak, waarbij het van belang is om in het contact met de persoon na te denken hoe men hem/haar het best benadert, zorg verleent en zijn/haar lichaamstaal begrijpt. In die handelingen zitten nuances die in de dagelijkse taken van sommige zorgverleners niet altijd worden opgemerkt of waar geen tijd voor lijkt. Een zorgpastor kan hierbij aansturen en ondersteunen.

STIJGENDE KOSTEN

Stijgende kosten bezorgen sommige bewoners veel kopzorgen. Die zijn vaak praktisch van aard, maar raken ook tot in de ziel van een bewoner. Het komt namelijk, helaas, te vaak voor dat mensen zich omwille van de kosten als een last voor hun kinderen, familie of vrienden ervaren en daarmee contacten of activiteiten uit de weg gaan. In het ergste geval weigeren ouderen zorg in een wzc, mede uit angst dat door de onderhoudsplicht kinderen voor de kosten moeten opdraaien. Dat brengt gevoelens van hopeloosheid en afwijzing met zich mee. Men voelt zich geen onderdeel meer van de maatschappij en vereenzaming kan een reëel gevolg hiervan zijn. Een zorgpastor kan taboes doorbreken en met bewoners hun financiële zorgen bespreekbaar maken. De zorgpastor fungeert hiermee als spreekbuis voor de bewoner en samen met hem of haar kan de juiste persoon voor hulp worden ingeschakeld.

Maar er is ook leven buiten het wzc. Zoals Nils Vandenweghe, directeur van de Vlaamse Ouderenraad, terecht opmerkte wordt het debat over de betaalbaarheid vaak gereduceerd tot de zorgnoden van de bewoners: "de discussies over de betaalbaarheid [gaan] er te gemakkelijk vanuit dat er voor de bewoners geen enkel leven buiten het woonzorgcentrum meer is."⁶¹ Terwijl juist ook vraag is naar een bezoek aan een café, het trakteren van een medebewoner op een kop koffie, of het geven van een cadeau aan een kleinkind. Een zorgpastor kan in

61 Nils Vandenweghe, "Woonzorgcentrum is te duur: "Heel wat kinderen springen bij om de factuur te betalen", Sociaal.Net, maart 2023, <https://sociaal.net/opinie/woonzorgcentrum-is-te-duur-vlaamse-ouderenraad/>.

dit aansturen om activiteiten te ondernemen die voor iedereen toegankelijk zijn en kijken naar wat nog wel mogelijk is. Juist het leven buiten de muren van het wzc moet geleefd blijven worden en mag niet worden vergeten.

PRIVATISERING EN BEZUINIGINGEN

Bezuinigingen en privatisering hebben een slechte invloed op de zorgkwaliteit binnen woonzorgcentra, en nog vaker hebben zij een negatieve invloed op de levenskwaliteit. Door besparingen en een gepaard gaande rationalisering ontstaat een reductionistisch klimaat; kwantiteit gaat boven kwaliteit, cijfers gaan boven menselijke ervaringen. Juist in de kleine dagelijkse dingen, zitten belangrijke betekenissen verscholen. Een zorgpastor kan, mede door zijn-niet medische achtergrond, wat langer stilstaan welke betekenissen het alledaagse heeft voor een bewoner en welke momenten spiritueel nuttig en nodig zijn. 'Ook in commerciële, private voorzieningen zou een zorgpastor of spiritueel verzorger een weldoende meerwaarde kunnen betekenen.

EEN PERSONEELSTEKORT EN NOOD AAN VRIJWILLIGERS

Met het tekort aan personeel is het logisch om te stellen dat zorgpastores geen prioriteit zouden moeten hebben. Toch speelt zij ook voor personeelsleden ook een belangrijke rol en kan zij in drukke tijden steun bieden. Ook zorgmedewerkers worden geconfronteerd met lastige vragen, ze zien de mensen die ze verzorgen dagdagelijks en bouwen hier een band mee op. Als iemand slecht ter been wordt, ziek is of sterft, dan raakt

dat iemand. Daarmee leren omgaan roept vele vragen op die aandacht verdienen. Heb ik het wel goed gedaan? Zag ik complicaties wel op tijd? Heeft hij/zij wel een goed leven hier gehad? Ben er ik er genoeg geweest? En: ben ik wel goed genoeg als verzorger, verpleegkundige, psycholoog etc.? Een zorgpastor kan er zijn voor het personeel met een luisterend oor of een bemoedigend schouderklopje. De zorgpastor fungeert daarenboven idealiter als een scharnier tussen directie en de personen die werkzaam zijn op de vloer en kan zorgen en spanningen opmerken en communiceren.

Ook is hij/ zij belangrijk voor de aansturing van vrijwilligers. Het is niet verwonderlijk dat zorgpastores die taak perfect op zich kunnen nemen. Vrijwilligerswerking brengt zingeving, niet alleen voor de vrijwilliger zelf, maar ook voor de bewoners. Zij dienen wel goed begeleid te worden, omdat ze misschien worden geconfronteerd met bewoners die lastig met hun emoties om kunnen gaan, zich afsluiten of juist (te)veel delen. Om vrijwilligers dan binnenboord te houden, moeten zij zich prettig blijven voelen en overtuigd raken van hun eigen meerwaarde. Zij vervullen namelijk een rol die zorgpastores en ander personeel minder of niet altijd kunnen opvangen: hun intentie is om aandacht te geven aan bewoners zonder dat hierbij enige zorgrelatie bij centraal staat. Ze zijn er enkel en alleen voor de mens, met of zonder zorgbehoefte, ongeacht wie zij zijn.

WAT NU?

En waarom?

Uit gesprekken en de besproken literatuur volgen onzes inziens een aantal aanbevelingen die van belang zijn en de invloed van het woonzorgcentrum kunnen versterken als een plek die kan fungeren als voorbeeld en vangnet voor het waarborgen van menswaardige ouderenzorg. Aan de hand van de vier knelpunten die eerder besproken zijn, stellen we een aantal aanbevelingen voor. Het vijfde punt richt zich op het zorgpastoraat en haar rol en betekenis in dienst van menswaardigheid. Een zesde punt richt zich op nieuwe woonvormen en het belang van experiment.

We hebben er in deze publicatie niet lang bij stil gestaan, maar de vergrijzing en de zorg van ouderen heeft ook een ruimtelijke dimensie. Onze gehele fysieke leefomgeving dient op tijd te worden aangepast aan een veranderende maatschappij. Een laatste punt richt zich op het belang van het betrekken van de gehele maatschappij in het waarborgen en stimuleren van menswaardige ouderdom in woonzorgcentra.

1. Zorgzwaarte

- De toenemende zorgzwaarte vraagt om een nationaal actieplan. De contouren van de vergrijzing zijn duidelijk, maar actie ontbreekt. Het actieplan dient te worden verankerd in gewestelijke wet- en regelgeving.
- Maak het woonzorgcentrum een stimulerende plek voor minder zorgbehoevenden en meer autonome ouderen die baat hebben bij collectief wonen (bv. alleenstaanden en weduwnaars).
- Geef ruimte voor experimenteren met woonvormen waar de leefkwaliteit centraal staat, los van de zorgzwaarte die nu het hoofdcriterium lijkt te vormen. Het Tubbe-model is zo'n goed voorbeeld. Door de verhoogde zorgzwaarte is het echter maar de vraag of die werking ook van de grond komt, omdat het uitgaat van een hoge autonomie van bewoners.

- Ondersteun daarom ook gemengde woon- en leefgemeenschappen met mensen van verschillende leeftijden en generaties. Zij kunnen, met voldoende formele zorgondersteuning, ouderen helpen hun autonomie zo lang mogelijk te behouden.
- Voor mantelzorgers moet de steun verruimd worden. Informele zorg is ook zorg. Wij verwelkomen het Vlaams Mantelzorgplan en zullen de toepassing en werking nauwgezet volgen.

2. Stijgende kosten

- Wat betreft betaalbaarheid dienen de dagprijzen zo snel als mogelijk bevroren te worden en het zorgbudget geïndexeerd. Dit biedt op de korte termijn een oplossing voor de stijgende prijzen en beschermt ouderen tegen vereenzaming en sterkt hun zelfredzaamheid.
- De onderhoudsplicht dient te worden beperkt en lage inkomens te worden ontzien. Leg daarnaast de verantwoordelijkheid voor uitzonderingen niet bij gemeentes en lokale OCMW's, maar kom met duidelijke regels die voor iedereen gelijk zijn.

3. Privatisering en bezuinigingen

- Privaat initiatief is in beginsel geen verkeerde keuze, maar de recente ontwikkelingen laten zien dat er duidelijkheid en controle nodig is. Leg daarom de instroom van private instellingen vast en licht de bedrijfsstructuren door.
- Er dient een gedegen langetermijninvestering in ouderenzorg te

komen. Stop indirecte en directe besparingen die het welzijn van ouderen beïnvloedt.

- Wij verwelkomen het initiatief van 'zorgzame buurten'. Maak het mogelijk dat de buurt de krachten kan bundelen en maak mensen erop attent dat ze wat vaker naar elkaar zouden moeten omkijken.

4. Personeelstekort

- Vereenvoudig wet- en regelgeving rondom zorgtaken. Vele niet-gecomplieerde zorgtaken kunnen worden uitgevoerd door niet-verplegend personeel, wat het verplegend personeel helpt om de werkdruk te verlichten. Ook betreft het meer personen bij de werking van een wzc.
- De vrijwilligerswerking dient te worden gestimuleerd en ook ruimer te worden ondersteund. Verruim onkostenvergoedingen om de drempel zo laag mogelijk te houden. Vrijwilligers mogen echter nooit als vervanger worden gezien van gekwalificeerd en goed opgeleid personeel.

5. Zorgpastoraat

- Bescherm het beroep van zorgpastor en veranker het in een wettelijk statuut.
- Verplicht woonzorgcentra, in samenspraak met iemand die kennis heeft van zorgethiek een ethische visietekst uit te werken. Zo'n visietekst ondersteunt het faciliteren van menswaardige zorg en geeft een stok achter de deur wanneer men intern de werkingen wil beoordelen en waar nodig verbeteren.

6. Ruimtelijke dimensie

- De vergrijzing heeft ook een ruimtelijke dimensie: onze gebouwde omgeving dient zich aan te passen aan een verouderende samenleving. Maak daarom direct werk van het verbeteren van wandel- en voetpaden, de toegang tot het openbaar vervoer en het vereenvoudigen van elektronische en digitale hulpmiddelen.
- Voor hen die langer thuis willen blijven wonen, moeten de woningen aangepast worden. Maak werk van een fonds dat het voor een grotere groep ouderen mogelijk maakt hun woning op tijd aan te passen. De Vlaamse Aanpassingspremie is een goede eerste zet. Zet daarbij ook in op sensibilisatie, dus maak mensen erop attent dat zij op tijd moeten beginnen met het aanpassen van hun woning.

Wat betreft het stimuleren van nieuwe woonvormen en het betrekken van woonzorgcentra in de maatschappij, hebben wij de volgende bijkomende aanbeveling:

- Het woonzorgcentrum dient dicht bij de maatschappij komen te staan; zowel fysiek als mentaal. Fysiek door nieuwe centra niet ver van voorzieningen te bouwen en zo ouderen die dat nog kunnen, zoveel mogelijk onafhankelijkheid te geven. Ook moeten woonzorgcentra met openbaar vervoer goed bereikbaar zijn, om ook familie of vrienden eenvoudig contact te laten maken met hun naasten.

HOE KAN HET CARITAS-NETWERK EEN STEENTJE BIJDAGEN?

In het verlengde van deze publicatie willen wij graag twee werkingen onder de aandacht brengen die een steentje kunnen bijdragen in het helpen verwezenlijken van menselijke waardigheid in wzc's: Caritas Hulpbetoon en de werking van de vrijwilligersorganisatie Present vzw. Heeft u nood aan vrijwilligers of zoekt u financiële ondersteuning bij het realiseren van een project, lees dan de volgende punten eens door en aarzel niet om contact op te nemen.

CARITAS HULPBETOON VZW

Caritas Vlaanderen biedt met Caritas Hulpbetoon ondersteuning aan projecten van voorzieningen die hulp verlenen aan kansarmen en mensen die het moeilijk hebben in de samenleving, op basis van een gemotiveerde aanvraag. Het gaat meer bepaald om projecten die een hele groep van bewoners/gebruikers/cliënten beogen, en waarbij ook projecten van wzc's in aanmerking komen. Wanneer een project in aanmerking komt voor projectsubsidies van Caritas Hulpbetoon, reikt Caritas Hulpbetoon fiscale attesten aan de schenkers die doneren aan het project.

Heeft u vragen of concrete ideeën over projecten of activiteiten in een woonzorgcentrum, neem dan contact met ons op: caritas.hulpbetoon@caritas.be. Meer informatie is ook te vinden via www.caritasvlaanderen.be/nl/hulpverlening.

PRESENT VZW

De nood aan vrijwilligers is hoog en, zoals ook zal blijken in deze publicatie, zijn zij van groot belang voor het realiseren van menswaardige, zorgzame en warme zorg. Wij willen daarom ook wijzen op de werking van Present vzw, en hun project Dromenvangers. Zij hebben een online Dromenvangersplatform opgericht. Hier kunnen bewoners uit voorzieningen hun droom kenbaar maken. Bedoeling is dat vrijwilligers die droom helpen verwezenlijken. Present bundelt daartoe alle dromen per doelgroep, regio en categorie, zodat het eenvoudig is om een droom te vinden die past. Mensen krijgen daarmee de kans om eens te proeven van vrijwilligerswerk in de zorg, of om bewust eenmalig vrijwilligerswerk te doen, zonder een langdurig engagement op te nemen. Vanzelfsprekend staat het project ook open voor vrijwilligers die ervoor kiezen zich langdurig te engageren.

Interesse? Wanneer u zich inschrijft om een droom te vervullen, neemt de vrijwilligersverantwoordelijke van de zorgvoorziening contact met u op om samen enkele praktische details vast te leggen over de vervulling van de droom. Meer informatie is te vinden op de website van Present: <https://presentvzw.be/nl/dromenvangers>.

Present vzw ondersteunt vrijwilligerswerk in ouderenvoorzieningen, algemene en psychiatrische ziekenhuizen, palliatieve eenheden, voorzieningen voor personen met een beperking en kinderdagverblijven. Momenteel zijn er meer dan 150 voorzieningen die gebruik maken van ons ondersteuningspakket, goed voor zo'n 4500 vrijwilligers. Zij versterken de positie van vrijwilligerscoaches in zorg- en welzijnsvoorzieningen waardoor duurzame werkingen ontstaan. Een vrijwilliger die goed ondersteund wordt, kan immers oprecht aanwezig zijn voor de persoon achter de zorgvrager. Present staat voor sterk vrijwilligerswerk met de kracht van presente zorg.

CARITAS VLAANDEREN VZW

Caritas Vlaanderen vzw is actief op het vlak van armoedebestrijding, vrijwillig engagement en pastoraal & identiteit. Onze organisatie biedt, via haar eigen projectenwerking en via haar operationele pijler Caritas Hulpbetoon vzw, directe en indirecte hulp en ondersteuning aan mensen in kwetsbare situaties en verdedigt hun belangen. Caritas Vlaanderen werkt inclusief en plaatst het realiseren van de onaantastbare waardigheid van ieder mens voorop. Via Caritas in Belgium maakt Caritas Vlaanderen deel uit van het wereldwijde Caritasnetwerk van de Rooms-Katholieke Kerk. Wij bouwen in samenwerking met een breed veld aan partners, mee aan een samenleving die gebaseerd is op liefde voor de mens, waar niemand's rechten worden geschonden en waaraan iedereen ten volle kan deelnemen.

OOK INTERESSANT VOOR JOU?

Onder dak – Lokale aanpak van dak- en thuisloosheid

Dak- en thuisloosheid bij jongeren blijft vaak onder de radar. Een groter wordende groep jongeren zoekt sneller toevlucht bij familie of vrienden. Het zogenaamde sofa-surfen, waarbij thuislozen van de ene zetel naar de andere gaan, neemt toe. Het gebrek aan (h)erkenning als thuisloze, ontzegt deze groep belangrijke rechten en noodzakelijke ondersteuning.

Dubbel Taboe – Menstruatie-armoede in Vlaanderen

Dubbel Taboe is een onderzoeksrapport uit 2020 over menstruatie-armoede in Vlaanderen. Caritas Vlaanderen bevroeg daarvoor 2.608 Vlaamse meisjes en jonge vrouwen tussen 12 en 25 jaar. Het onderzoek toonde niet alleen aan dat 12% van die meisjes en vrouwen een gebrek aan geld hebben om menstruatieproducten te kunnen kopen, maar belichtte ook het taboe om er over te durven spreken.

Gezinvol Ondersteunen – Gezinsondersteuning als hefboom voor armoedebestrijding

Opvoeden is geen kinderspel, zeker voor gezinnen die in armoede leven. Professionals en vrijwilligers die gezinsondersteuning bieden, trachten dat verschil te maken voor gezinnen en tegengewicht te bieden aan de moeilijkheden die ze ervaren. Caritas Vlaanderen ging, samen met heel wat partners, op zoek naar de hefboomen die gezinsondersteuning kan bieden om armoede te helpen bestrijden. In een bonte verzameling van invalshoeken laten we experts, praktijkwerkers, ouders, onderzoekers, ervaringsdeskundigen en beleidswerkers aan het woord om te inspireren met inzichten, ervaringen en bruisende praktijken.

Juridische Gids: Woonwagenbewoners

Deze gids tracht hulpverleners en lokale besturen wegwijs te maken in het bestaand wetgevend kader om met woonwagenbewoners aan de slag te gaan rond enkele heikele thema's: adres, wonen, OCMW en onderwijs. Vanuit de werking van het referentieadres in Antwerpen, worden heel wat vragen en ervaringen gebundeld om tegemoet te komen aan een gebrek aan kennis omtrent de realiteit van het rondtrekkende leven in België.

LITERATUURLIJST

Graag wordt nog ter informatie verwezen naar de recente bundeling artikelen in: Vranken, Jan, Pascal De Decker, Dominique Verté, en Robert Crivit. *Ongehoord en ongezien: hoe Vlaanderen vergrijst*. Gompel&Svacina, 2023.

Het is een perfect naslagwerk voor wie de complexiteit van de vergrijzing en de invloed op de samenleving wil begrijpen.

ACOD Lokale en Regionale, en Jason Ward. 'Privatisering van de zorgsector zal de kwaliteit doen dalen'. Apache, oktober 2021. <https://www.apache.be/2021/10/05/privatisering-van-zorgsector-zal-kwaliteit-doen-dalen>.

Agentschap Zorg en Gezondheid. 'BelRAI in Vlaanderen'. Geraadpleegd 14 mei 2023. <https://www.zorg-en-gezondheid.be/beleid/ezorgzaam-vlaanderen/belrai-in-vlaanderen>.

———. 'Enquête over kwaliteit van leven in woonzorgcentra', z.d. <https://www.zorg-en-gezondheid.be/beleid/campagnes-en-projecten/woonzorgcentra/kwaliteitsindicatoren-voor-woonzorgcentra-vip2/enquete-over-kwaliteit-van-leven-in-woonzorgcentra>.

———. 'Hoeveel bedraagt de gemiddelde dagprijs in uw woonzorgcentrum?' Geraadpleegd 12 maart 2023. <https://www.zorg-en-gezondheid.be/cijfers/hoeveel-bedraagt-de-gemiddelde-dagprijs-in-uw-woonzorgcentrum-meting-2022>.

———. 'Verhoogd toezicht | Zorg en Gezondheid', 2 april 2023. <https://www.zorg-en-gezondheid.be/procedures/verhoogd-toezicht>.

———. "Referentiekader vroegtijdige zorgplanning, palliatieve zorg en levenseindezorg in een woonzorgcentrum | Zorg en Gezondheid", z.d. <https://www.zorg-en-gezondheid.be/publicaties-en-documenten/referentiekader-vroegtijdige-zorgplanning-palliatieve-zorg-en-levenseindezorg-in-een-woonzorgcentrum>.

Amnesty International België. 'Woonzorgcentra in de dode hoek: mensenrechten van ouderen tijdens de COVID-19-pandemie in België'. Brussel: Amnesty International Belgique, 2020. https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/amnesty_international.woonzorgcentra_in_de_dode_hoek.pdf.

Beauvoir, Simone de. *De ouderdom: maatschappelijke situatie en persoonlijke zingeving in de laatste levensfase*. Vertaald door Jan Hardenberg en Jos Tielens. Utrecht: Bijleveld, 2014.

Beel, Veerle. "'Demografische tijdbom zal onze ouderenzorg doen crashen'". *De Standaard*, 24 april 2023. https://www.standaard.be/cnt/dmf20230423_97407069.

———. 'Hoe de rusthuizen sterfhuisen werden'. *De Standaard*, 11 april 2020. https://www.standaard.be/cnt/dmf20200410_04920105.

———. 'Woonzorgcentra voeren bij gebrek aan personeel opnamestop in'. *De Standaard*, 4 november 2022. https://www.standaard.be/cnt/dmf20221103_98176913.

BelRai. 'BelRai'. Geraadpleegd 6 maart 2023. <https://belrai.org/nl>.

Beroepsvereniging - Elisabeth - Pastoraalcare.be. 'Tien prioritaire doelen voor de beroepsvereniging'. Geraadpleegd 23 april 2023. <https://www.pastoraalcare.be/page/beroepsvereniging/over-de-beroepsvereniging/>.

Bries, Tuur. "'Dat mensen met een migratieachtergrond mantelzorg verkiezen, is een mythe'". MO Magazine, 2 augustus 2022. <https://www.mo.be/nieuws/onze-ouderen-sluit-niet-aan-op-de-diversiteit-van-onze-samenleving>.

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse. 'Leeftijdsstructuur | IBSA'. Geraadpleegd 10 februari 2023. <https://bisa.brussels/themas/bevolking/leeftijdsstructuur>.

Caritas Aotearoa New Zealand. 'CST: Human Dignity'. Geraadpleegd 6 maart 2023. <https://www.caritas.org.nz/catholic-social-teaching/human-dignity>.

Caritas Vlaanderen. 'Armoede en Woonzorgcentra'. Geraadpleegd 13 maart 2023. <https://caritasvlaanderen.be/nl/services/armoede-en-woonzorgcentra>.

Caritas Vlaanderen. 'Pastoraal en identiteit'. Caritas Vlaanderen, z.d. <https://caritasvlaanderen.be/nl/inhoud/identity-pastoral>.

Castanet, Victor. *Les fossoyeurs: Révélation sur le système qui maltraite nos aînés*. Fayard, 2022.

Cochez, Tom. 'Subsidies voor woonzorgcentra spekten portefeuilles van rijkste Belgen'. Apache, 29 juni 2020. <https://www.apache.be/2020/06/29/zorgsubsidies-spekten-de-portefeuilles-van-rijkste-belgen>.

Cornelis, Elise, Ruben Vanbosseghem, Valerie Desmet, en Patricia De Vriendt. 'Betekenisvolle activiteiten in woonzorgcentra. Een kwestie van kwaliteit van leven.' Sociaal.Net, 23 februari 2016. <https://sociaal.net/achtergrond/betekenisvolle-activiteiten-woonzorgcentra/>.

De Katholieke Kerk in België jaarrapport 2018. Brussel: Licap Halewijn NV, 2018. https://www.kerknet.be/sites/default/files/2018_Jaarrapport%20Bisschoppenconferentie%20-%20light.pdf.

Decker, de, Pascal. "'Zoveel mogelijk ouderen zo lang mogelijk thuis laten wonen, is schuldig verzuim'". Sociaal.Net, 27 april 2022. <https://sociaal.net/opinie/alle-ouderen-zo-lang-mogelijk-thuis-geen-goed-idee/>.

Desmet, Lindsay. 'Verborgene noden in het ziekenhuis. Spirituele noden van Vlaamse geriatrische patiënten als uitdaging voor pastores'. *Collationes - Tijdschrift over Theologie en Pastoraal* 52, nr. 3 (2022): 283-311.

European Commission. 'Proposal for a Council Recommendation on access to affordable high-quality long-term care'. Council Recommendation. Brussels: European Commission, 7 september 2022. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&further->

News=yes&newsId=10382#navItem-relatedDocuments.

Eurostat - Statistics Explained. 'Ageing Europe - Statistics on Population Developments', juli 2020. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_population_developments.

Fele, Dalia. 'Ouderen in het Brussels Gewest: Overzicht van hun welzijns- en gezondheids-toestand en het opvang- en huisvestingsaanbod'. Brussel (Etterbeek): Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2022. https://www.ccc-ggc.brussels/sites/default/files/documents/graphics/dossiers/dossier_2023_ouderen_brussel_0.pdf.

Franciscus (Paus). "'Verberg de ouderdom niet, respecteer de leer van de broosheid'". Kerknet, juni 2022. <https://www.kerknet.be/kerknet-redactie/blog/%E2%80%98verberg-de-ouderdom-niet-respecteer-de-leer-van-de-broosheid%E2%80%99>.

Geerts, Christel, en Charlotte Brys. 'Zorgverleners kijken alsmaar negatiever naar ouderen: "Ageism is sluipend gif"'. Sociaal.Net, 5 januari 2022. <https://sociaal.net/achtergrond/ageism-zorgverleners-kijken-steeds-negatiever-naar-ouderen/>.

Goedertier, Dries. 'Privatiseringsdecreet: zorg als vastgoedinvestering'. Samenleving & Politiek 28, nr. 5 (2021): 55-61.

Henderickx, Kristien. 'Op weg naar de best mogelijke spirituele zorg: zes belangrijke pijlers' 10, nr. 173 (december 2016): 10-14.

Intermutualistisch Agentschap. 'IMA Atlas', z.d. <https://ima-aim.be/IMA-Atlas>.

Koning Boudewijnstichting. 'Kiezen moet kunnen. Ook voor ouderen. De woonzorgomgeving van de toekomst.' Koning Boudewijnstichting, september 2022. <https://kbs-frb.be/nl/nieuwe-ouderen-willen-niet-naar-woonzorgcentrum-zorg-dat-ouderen-keuzes-kunnen-maken-uit-heel>.

Koning Boudewijnstichting. 'ZOOM! Levenskeuzes van 60-plussers', maart 2023. <https://kbs-frb.be/nl/zoom-levenskeuzes-van-60-plussers-0>.

Lange, de, Frits. 'Het hardnekkige 'Dor hout'-sentiment'. Geron: tijdschrift over ouder worden & samenleving 22, nr. 4 (25 november 2020). <https://gerontijdschrift.nl/artikelen/het-hardnekkige-dor-hout-sentiment/>.

Mangomoment. 'Mangomoment'. Geraadpleegd 2 mei 2023. <https://mangomoment.org/>.

Okra. 'Onderhoudsplicht bij verblijf in een woonzorgcentrum'. Geraadpleegd 14 mei 2023. <https://www.okra.be/info-en-advies/zorg-en-gezondheid/onderhoudsplicht>.

Peuteman, Ann. Verplant: waarom het heerlijk wonen kan zijn in het woonzorgcentrum. Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2020.

Robine, Jean-Marie. 'Ageing populations: We are living longer lives, but are we healthier?' United Nations Department of Economics and Social Affairs, 2021. <http://desapublications.un.org/working-papers/ageing-populations-we-are-living-longer-lives-are-we-healthier>.

Solidaris Vlaanderen. 'Bewoners van woonzorgcentra verblijven er gemiddeld 2,9 jaar'.

Cijfers van de maand. Brussel: Socialistische Mutualiteiten, juni 2020. <https://corporate.solidaris-vlaanderen.be/wp-content/uploads/2020/06/Persbericht-Profiel-bewoner-woonzorgcentrum-24.06.2020.pdf>.

Statistiek Vlaanderen. 'Zorg en ondersteuning voor ouderen', maart 2022. <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/zorg/zorg-en-ondersteuning-voor-ouderen>.

Steyaert, Jan. 'Dreigende crash voor ouderenzorg? "De demografische tijdbom tikt"'. Sociaal.Net, 23 april 2023. <https://sociaal.net/achtergrond/ouderenzorg-dreigende-crash-demografische-tijdbom-tikt/>.

Strategische Adviesraad Welzijn, Gezondheid en Gezin. 'Visienota: Integrale zorg en ondersteuning in Vlaanderen'. Brussel: Strategische Adviesraad Welzijn, Gezondheid en Gezin, december 2012. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/visienota-integrale-zorg-en-ondersteuning-in-vlaanderen>.

Van den Heuvel, Wim J.A. 'Generatieconflict en waardige zorg voor kwetsbare ouderen'. Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie 41, nr. 6 (2010): 228-30.

Vandenhoeck, Anne. 'De zorg om spirituele zorg: wat erop het spel staat'. Pastorale Perspectieven 174, nr. 1 (maart 2017): 25-29.

Vandenweghe, Nils. 'Woonzorgcentrum is te duur: "Heel wat kinderen springen bij om de factuur te betalen"'. Sociaal.Net, maart 2023. <https://sociaal.net/opinie/woonzorgcentrum-is-te-duur-vlaamse-ouderenraad/>.

'Vergrijzingsgolf op komst: "Meer armoede en cultureel diverser" | BRUZZ'. Geraadpleegd 10 februari 2023. <https://www.bruzz.be/samenleving/vergrijzingsgolf-op-komst-meer-armoede-en-cultureel-diverser-2023-02-08>.

Verpoorten, Rika, Tine Vriendt, de, en Elke Verlinden. 'Nieuwe regels in de woonzorgcentra vanaf 1 januari 2020'. VVSG. Geraadpleegd 15 mei 2023. <https://www.vvsg.be/kennisitem/vvsg/nieuwe-regels-in-de-woonzorgcentra-vanaf-1-januari-2020>.

Vlaamse ouderenraad. '1 op 5 van de ouderen loopt risico op armoede', 24 februari 2023. <https://www.vlaamse-ouderenraad.be/onderzoek/pensioen-inkomen-en-armoede/1-op-5-van-de-ouderen-loopt-risico-op-armoede>.

Vlaanderen.be. 'Bevolking naar leeftijd en geslacht'. 19 juli 2022. Geraadpleegd 19 augustus 2022. <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/bevolking-naar-leeftijd-en-geslacht>.

Vlaanderen.be. 'Vlaamse aanpassingspremie om de woning aan te passen aan een oudere bewoner'. Geraadpleegd 23 april 2023. <https://www.vlaanderen.be/vlaamse-aanpassingspremie-om-de-woning-aan-te-passen-aan-een-oudere-bewoner>.

Volckaert, Emma, Pascal Decker, de, en Elise Schillebeeckx. 'Vergrijzing op het platteland. Kwalitatieve studie - case Westhoek'. Leuven: Research Group HaUS (Housing and Urban Studies), 2016.

VRT NWS. '8 op de 10 gepensioneerden kunnen met hun wettelijke pensioen de rusthuisfactuur niet betalen'. [vrtnws.be](https://www.vrt.be/vrtnws/), 21 september 2022. <https://www.vrt.be/vrtnws/>

nl/2022/09/21/8-op-de-10-gepensioneerden-kunnen-met-wettelijk-pensioen-rusthui/.

VRT NWS. 'In 9 op de 10 Vlaamse gemeenten geldt onderhoudsplicht'. vrtnews.be, 20 april 2023. <https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2023/04/19/onderhoudsplicht-in-kaart/>.

VRT NWS. 'Dementie voor het eerst belangrijkste doodsoorzaak in België'. Geraadpleegd 26 maart 2023. <https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2022/12/02/dementie-voor-het-eerst-belangrijkste-doodsoorzaak-in-belgie/>.

VRT NWS. "'Pano" undercover in woonzorgcentra: minimale zorg, maximale winst'. vrtnews.be, oktober 2017. <https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2017/10/11/-pano-undercover-in-woonzorgcentra--minimale-zorg--maximale-wins/>.

De vergrijzing stelt ons voor voldongen feiten: we worden allemaal in grote getalen ouder, en zullen vroeg of laat zorg nodig hebben. Langer thuis wonen is een van de oplossingen die wordt aanbevolen om die vergrijzing op te vangen, maar niet iedereen kan dat, of heeft daar genoeg geld voor.

Het woonzorgcentrum biedt voor velen een uitkomst. Maar hoge facturen, een nijpend personeelstekort, een druk op privatisering en een smalle focus op wat zorg betekent, hebben het woonzorgcentrum in een negatief daglicht gezet. Dit terwijl het juist een baken van hoop zou moeten zijn; een plek waar iemand prettig en menswaardig oud kan worden.

In Menswaardige Ouderenzorg lichten we de gevolgen van de vergrijzing en de plek van het woonzorgcentrum in onze samenleving uit. Daarbij zoeken we ook naar de betekenis van menswaardigheid in de zorg en geven we de inzet van het zorgpastoraat speciale aandacht. Zij kan juist in de vergrijzing en tijden van rationalisatie een doeltreffende rol spelen in het verwezenlijken van warme en liefdevolle zorg.

Caritas Vlaanderen wil met deze publicatie een bijdrage leveren door inzicht en inspiratie te bieden om de situatie van ouderen in onze samenleving te verbeteren en om menswaardig ouder worden voor iedereen mogelijk te maken.

Vlaanderen
in zorg

caritas
Vlaanderen

EUROPEES
SOLIDAARTEITSBELEID

DE KRACHT VAN SAMEN.